

Til øjeblikkeligt brug!

Brevduen som kommunikationsmiddel i det danske forsvar 1919-1945

Brevduen har [...] under Verdenskrigen som overhovedet i alle tidligere Krige vist sig at være at fortrinligt og sikkert virkende Meddelelsesmiddel. Den danner ikke blot et nødvendigt Supplement til andre Meddelelsesmidler, saasom Telefon, Telegraf mm., men den er tillige den paalideligste Budbringer under de vanskeligste Forhold, og da særlig hvor alle tekniske Hjælpemidler svigter. Selv ikke den voldsomste Artilleriild eller de giftigste Gasarter hindrer dens Anvendelse.¹

Sådan konkluderede Generalstabens Efterretningssektion i kølvandet på 1. Verdenskrig, hvor brevdueerne havde stået deres endelige prøve som kommunikationsmiddel i moderne krigsførelse. Militære myndigheder over hele Europa havde i sidste halvdel af 1800-tallet opbygget militære brevduetjenester, som skulle sikre krigskommunikationen, når telefonen og telegrafen ikke virkede. Erfaringerne fra de moderne krige viste, at de højteknologiske kommunikationsmidler var sårbare for angreb og lette at overvåge, så når alt andet fejlede, blev brevdueerne sat ind som ordonnanser. Under 1. Verdenskrig indrullerede de krigsførende nationer hundredtusinder af brevduer i militærtjeneste. Så selv om ”Den store Krig” er blevet karakteriseret som den første moderne krig, var den samtidig det første store ”dueslag”, og krigen demonstrerede, at brevdueerne stadig kunne tjene en vigtig funktion som kommunikationsmiddel i moderne krigsførelse.²

1. Verdenskrig medførte også en opblomstring inden for brevdueopdræt, og i mellemkrigstiden blev endnu flere brevduer trænet til krig.

Denne artikel er en undersøgelse af det militære brevduevæsen som kommunikationsmiddel i det danske forsvar i perioden 1919-1945. I de seneste årtier har der været en stigende forskningsmæssig interesse for nonhumane aktører,

1 Rigsarkivet (RA). Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Præsidenten for D.d.B. 17-8-1921 til Udenrigsministeriet (UM).
2 Nielsen, 2019, pp. 97-112.

som eksempelvis dyr. Allerede i 2004 konkluderede historikeren Harriet Ritvo, at "animals have been edging toward the mainstream",³ og siden da er forskningen mangedoblet.⁴ Denne strømning i forskningen er – måske ikke så overraskende – blevet betegnet som "The Animal Turn".⁵ Men på trods af den øgede forskning i dyr findes der stadig kun få videnskabelige undersøgelser af brevduer, selv om talrige webbaserede artikler vidner om en folkelig interesse for den vingede budbringer. En af de historikere, som har vist, at præindustrielle "teknologier", som heste, muldyr og okser, har eksisteret sideløbende med moderne teknologier, som tog og biler, er David Edgerton. I bogen *Shock of the Old* gør han op med den gængse innovationscentrerede forståelse af teknologihistorien og viser, at der ofte går lang tid fra opfindelse af en ny teknologi til dens udbredelse, og at opfindelsen af en ny teknologi ikke nødvendigvis betyder, at ældre tilsvarende teknologier afskaffes. Ofte er det lige omvendt. I begyndelsen af 1. Verdenskrig rådede det britiske militær eksempelvis over 25.000 heste, men i 1917 var tallet steget til 591.000.⁶ Dette blev senere overgået af den tyske krigsmaskine, som i 1945 havde 1,2 millioner heste til rådighed.⁷ Edgerton introducerer begrebet "reserve technologies" til at beskrive, hvordan ellers forældede teknologier finder anvendelse, efter nyere og tilsyneladende bedre teknologier er blevet lanceret. Han fremhæver, at under kriser er der ofte en tendens til at vende tilbage til tidligere mindre teknologiske alternativer.⁸ Edgerton behandler ikke brevduerne i sin undersøgelse, selv om de er endnu et eksempel på en reserveteknologi, som fik en opblomstring i krisetider, efter at nyere lignende teknologier var opfundet.⁹

Den overordnede analytiske ramme for denne undersøgelse er Generalstabens Efterretningssektion og forsvarsforberedelserne i Danmark. Forsvarsforberedelserne i første halvdel af 1900-tallet er grundigt undersøgt af Michael Clemmesen.¹⁰ Men han behandler ikke brevduerne. Generalstabens Efterretningssektion havde ansvaret for hærens signalmidler og det militære brevduerensystem, men vores viden om Generalstaben i mellemkrigsårene er meget begrænset. Hemmeligholdelse var forudsætningen for efterretningsstjenestens succes, og staben lugede løbende ud i potentielt kontroversielle sager.¹¹ Ved og under besættelsen brændte staben

3 Ritvo, 2004, p. 205.

4 Vandersommers.

5 Se f.eks. Ritvo 2007, pp. 118-122; Swart, pp. 2-6.

6 Edgerton, pp. 34 -35.

7 Edgerton, p. 35.

8 Edgerton, pp. 10-11.

9 Han nævner dog, at politiet i Indien benyttede brevduer helt op til 1990'erne, Edgerton, p. 41.

10 Se f.eks. Clemmesen, 2012; Clemmesen, 2010; Clemmesen, 2008; Clemmesen, 1982.

11 Se f.eks. RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Generalstabens Efterretningssektion (GE) 7-5-1943 til Københavns Politi.

desuden store dele af dens arkiver, så de ikke faldt i besættelsesmagts hænder.¹² Det gør selvsagt forskning i stabens historie svært, og der har været en tendens i forskningen til først at se Generalstabens Efterretningssektion som en seriøs aktør i slutningen af 1930'erne.¹³ En del af misforståelsen er opstået, fordi kaptajn Einar M. Nordentoft, som blev chef for Generalstabens Efterretningssektion i 1938, efter befrielsen forklarede, at tjenesten i 1938 var begrænset til to officerer, et årligt rådighedsbeløb på 2.800 kroner og 63 rejsedage.¹⁴ Nordentofts udtalelser får H.C. Bjerg til at konkludere i sine bøger om den militære efterretningstjeneste under besættelsen, *Ligaen*, at der ikke fandtes en egentlig efterretningstjeneste i Danmark før slutningen af 1930'erne, og at budgettet *indtil* 1938 var 2.800 kroner årligt.¹⁵ Men som denne artikel kommer til at vise, havde budgettet tidligere været væsentligt højere, og dertil kom en række ekstrabevillinger. Og selv om der kun var enkelte officerer i efterretningssektionen, var der mange agenter, men de var ulønnede og talte derfor ikke med i regnskabet. H.C. Bjerg citerer også ritmester H.M. Lunding, som blev ansat i efterretningstjenesten i 1937, og som skrev i sine erindringer, at da han blev ansat, var der ikke en efterretningstjeneste uden for Danmark.¹⁶ Men Bjerg overser, at Lunding fortsatte med at skrive, at der derimod var et efterretningsnetværk over hele Danmark, "som vi fra E-sektionen berejste hver måned, og det fungerede i og for sig udmærket".¹⁷

Lundings udtalelse peger på, at der var en velfungerende indenlandsk efterretningstjeneste med frivillige agenter i 1930'erne, som blev vedligeholdt ved rejser, men ikke en i udlandet. En lignende konklusion når Ole Grøn og Michael Clemmesen frem til. De har undersøgt Generalstabens sønderjyske efterretningsvæsen i perioden efter 1. Verdenskrig, og deres overordnede hypotese er, "at det, der skete efter Genforeningen i 1920, i princippet blot byggede videre på den eksisterende efterretningsorganisation". Men de påpeger også, at analysen opererer på det hypotetiske plan, da der stort set ikke findes arkivmateriale fra mellemkrigstiden.¹⁸ Denne artikel bakker Grøn og Clemmesens konklusion op og viser, at Generalstabens på trods af begrænsede ressourcer fortsatte med at udvide og konsolidere den indenlandske efterretningstjeneste.

Det meste arkivmateriale om det militære brevduevæsen er gået tabt, og denne artikel trækker derfor på et sammensat og fragmentarisk materiale. På trods af de store lakuner i Generalstabens arkiv er der bevaret to arkivæsker om det militære brevduevæsen i Danmark fra ca. 1913 til 1945, men materialet er meget tilfældigt

12 Bjerg, p. 82; Lunding & Lippert, p. 69.

13 Jf. Grøn & Clemmesen, pp. 91-92.

14 Afhøring af Nordentoft, Den parlamentariske Kommission, Bind I, bilagsbind, sp. 70.

15 Bjerg, p. 60.

16 Bjerg, p. 60.

17 Lunding & Lippert, p. 45.

18 Grøn & Clemmesen, pp. 87-91; se også Bruhn, pp. 33-38.

og primært administrativt. Dokumenterne er nummereret, og det er tydeligt, at staben har rensset grundigt ud, inden den lod sagerne falde i tyskernes hænder. Enkelte af de mere fortrolige brevduesager har dog overlevet, fordi Generalstabens under besættelsen gemte dem (sammen med mange andre sager, der nu indgår i det såkaldte Stockholmarkiv) i en blikdåse, som staben gravede ned i det nordlige København. Her findes blandt andet vejledninger til efterretningsfolkene og en oversigt med navne, adresser og hverv på brevduekyndige efterretningsfolk fra mellemkrigstiden. Da materiale om Generalstabens Efterretningssektions organisatoriske forhold ellers er helt fraværende for denne periode, kaster det nyt lys på staben i mellemkrigstiden. Derudover har Generalstabens Efterretningssektions arvtager, Forsvarets Efterretningstjeneste, bevaret en arkivæske med brevduesager fra besættelsestiden og lige derefter. Fra midten af 1920'erne er kildesituationen lidt bedre, fordi brevdueerne rykkede ind i forsvaret, og der var derfor flere aktører, der benyttede brevduer, heriblandt rytteriet, infanteriet og marinen. Generalstabens korresponderede også med Udenrigsministeriet, Justitsministeriet og Post- & Telegrafvæsenet (P&T) om enkelte brevduerelaterede spørgsmål, så i deres arkiver findes også begrænset materiale. Men det meste materiale om det militære brevduevæsen og Generalstabens Efterretningssektion findes i arkivet fra Krigsministeriets 5. Kontor, "Mobiliseringskontoret", som staben var underlagt og rapporterede til. Det er dog primært korrespondancer, som er bevaret, hvorimod sagerne ofte er gået tabt. Men i de finansieringsforespørgsler, som staben jævnligt sendte til Krigsministeriet, gjorde staben samtidig kort rede for efterretningstjenestens udvikling. Forespørgslerne gør det muligt at spore efterretningstjenestens udvikling, økonomiske råderum og geografiske spredning de første år efter krigen og igen i 1930'erne, hvilket tidligere forskning ikke har gjort.

Denne artikel dokumenterer udviklingen inden for det militære brevduevæsen i Danmark. Men på grund af arkivmaterialets fragmentariske karakter kan der kun blive tale om en skitsering af de strukturelle og institutionelle rammer for brevduevæsenet. Artiklen undersøger, hvorfor brevdueerne fik deres guldalder i moderne krigsførelse i første halvdel af 1900-tallet, og hvilke funktioner brevdueerne skulle udføre i forsvaret af Danmark. Artiklen behandler hidtil oversete aspekter af forsvarsforberedelserne i Danmark, af neutralitetspolitikken og af forholdet til Tyskland både før og under besættelsen. Samtidig bringer artiklen ny viden om Generalstabens Efterretningssektion. Artiklen argumenterer for, at brevduen – en årtusinder gammel og næsten glemt teknologi – fik sin guldalder i moderne krigsførelse i første halvdel af 1900-tallet, fordi den kunne udfylde nogle huller, som opstod på grund af de moderne teknologier, såsom telekommunikation, fly og ubåde. Artiklens analyse kan inddeles i tre overordnede perioder: En kontinuitetsperiode fra 1919-1925, hvor Generalstabens fortsatte sit samarbejde fra før krigen med De danske Brevdueforeninger om at træne duer i efterretningsvæsenets tjeneste, og brevduesporten i Danmark nåede nye højder. En ekspansionsperiode fra 1925-1939, hvor brevdueerne rykkede ind i forsvaret, hærens garnisoner trænede med brevduer, og

Generalstaben foretog forsøg med vinterflyvning og transportable brevdueslag. Og en krigsperiode fra 1939-1945, hvor brevduer verden over indrulleredes i militærtjeneste, og en lille del af brevduerne kæmpede for Danmarks frihed i modstandsbevægelsen.

Brevduer i efterretningsvæsenets tjeneste (1919-1925)

Siden Den Fransk-Prøjsiske Krig (1870-1871) havde militære myndigheder i Europa opbygget militære brevduetjenester. I Danmark var Generalstaben også overbevist om, at brevduer var en effektiv og pålidelig nødkommunikationskanal, så siden 1880'erne havde staben investeret mange ressourcer i at opbygge det militære brevduesystem som en uadskillelig del af den militære efterretningstjeneste.¹⁹ I 1919 rådede Generalstabens Efterretningssektion over en militær brevduestation, "Generalstabens Brevduestation", på Ingeniørregimentets kaserne i København og over fire hemmelige brevduestationer, som var tilknyttet efterretningsgrupper rundt om i landet.²⁰ Efterretningsgruppernes rolle var blandt andet at indberette meldinger om fjendtlige troppebevægelser og invasion. Indtil 1951 havde Danmark ikke en stående sikrings- og beredskabsstyrke, så det var derfor afgørende, at agenterne altid kunne komme i kontakt med staben, så mobiliseringen af forsvaret kunne iværksættes. Som udgangspunkt skulle agenterne sende meldingerne med telegrafen eller telefonen, men hvis de moderne kommunikationsmidler ikke virkede, skulle brevduerne sættes ind. Generalstabens Efterretningssektion anbefalede gruppelederne, at de i tilfælde af krig altid gemte nogle brevduer i nærheden "til øjeblikkeligt Brug".²¹ Formuleringen viser, at brevduerne blev set som et hurtigt og sikkert alternativ til telekommunikationen. En brevdue i baghånden kunne betyde forskellen på, om den rettidige varsling nåede at ankomme. Det var en velkendt problemstilling, at under krig gik den angribende part systematisk efter at sætte modstanderens kommunikationsforbindelser ud af kraft. Den britiske historiker Elizabeth Bruton har ligefrem karakteriseret 1. Verdenskrig som "Cable Wars".²² I en rapport fra 1908 forudså Generalstaben da også, at hvis Danmark blev angrebet, ville fjenden som det første ødelægge telefon- og telegrafkablerne og dernæst de trådløse modtage- og afsendestationer. Brevduerne ville så være det eneste tilgængelige kommunikationsmiddel.²³

19 Nielsen, 2019, pp. 97-112.

20 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 27-11-1919 til Krigsministeriet (KM).

21 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, Vejledning for Efterretningsmænd & GE 5-4-1911 til Krigsministeriet; jf. Nielsen, 2019, p. 105.

22 Bruton, pp. 159-182.

23 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, Generalstaben 1-6-1908 til Krigsministeriet.

Hele Generalstabens Efterretningssektion, herunder brevduevæsenet, var bygget op på frivillighedens basis. Agenterne var ulønnede ”patriotiske militærfri Mænd, der frivilligt har stillet sig til Raadighed for Generalstaben til Gavn for Fædrelandets Forsvar”.²⁴ Generalstaben samarbejdede også tæt med organisationen ”De danske Brevdueforeninger” (D.d.B.), hvor de fleste af landets private brevdueforeninger var samlet, og hvor staben sad på præsidentposten. D.d.B. var blevet oprettet i 1901 på Generalstabens Efterretningssektions foranledning, og brevdueforeningerne forpligtede sig til at stille deres brevduer til rådighed for krigsmyndighederne i tilfælde af krig eller mobilisering, ligesom duerne skulle trænes på ruter, som Generalstaben fastlagde, og som var relevante for krigsmyndighedernes kommunikationsinfrastruktur.²⁵ Brevduens meritter under 1. Verdenskrig skabte en øget folkelig interesse for brevduer og brevdueopdræt, og alene i 1918 voksede antallet af foreninger i D.d.B. fra 16 til 29.²⁶ I de andre nordiske lande var brevduesagen også i fremgang, og i januar 1919 stiftede D.d.B. i samarbejde med Norsk Brevdue Union og Svenska Brevduveförbundet en brevduesammenslutning: ”Skandinavisk Brevdue Union”, som skulle fremme brevduesporten i de nordiske lande.²⁷

Som Henrik Stevnsborg har formuleret det, var 1920’erne ”et afrustnings og demilitariserings årti”.²⁸ Krigen var overstået, truslen fra Tyskland minimeret, og ned- og afrustning, ”fredsdividenden”, var derfor på dagsordenen i de fleste demokratiske lande. Overalt i Europa skar regeringerne i forsvarsbudgetterne. I Danmark var holdningen, at fremtidige problemer skulle løses i fællesskab, og ræsonnementet var, at det var unødvendigt at have et stort stående militær. De første år efter krigen var den største bekymring og sikkerhedspolitiske trussel Rusland, men Genforeningen i 1920 skabte øget fokus på Tyskland. I august 1920 begyndte forsvarsforberedelserne af Sønderjylland, og i 1921 havde Generalstaben udarbejdet en ”Forsvarsplan”, som lagde op til, at forsvaret af Jylland skulle foregå så tæt på den nye dansk-tyske grænse som muligt. Den første indsats skulle foregå i Åbenrå, mens den første egentlige forsvarslinje skulle ligge fra Haderslev til Ribe.²⁹ Staben nyorganiserede derfor ”et hemmeligt civil Efterretningsvæsen i de sønderjyske Landsdele i tilknytning til det sydjyske Næt”.³⁰ Det betød en kraftig udbygning af ”saavel Efterretningsomraadet som Personellet”.³¹ Årene

24 Bjerg, p. 66.

25 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Kort fremstilling for samarbejdet med D.d.B. 8-2-1950; *Brevduen: Organ for De danske Brevdueforeninger (Brevduen)* 1951 jubilæumsnummer.

26 *Brevduen*, 1951.

27 *Brevduen* nr. 2, 1919.

28 Stevnsborg, p. 56.

29 Grøn & Clemmesen, pp. 99-100.

30 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 25-5-1920 til KM.

31 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 7-6-1921 til KM.

efter organiserede Generalstaben en udenlandsk tjeneste i Nordtyskland, bl.a. i Sydslesvig og Holsten.³² Som Grøn og Clemmesen har argumenteret for, må det formodes, at denne tjeneste byggede videre på den, staben havde i området før og under krigen.³³ Derudover planlagde Generalstaben, at den udenlandske efterretningstjeneste i Sverige skulle færdiggøres, ligesom dem i Holland, England og Belgien skulle udvides og omorganiseres.³⁴ Staben indgik også aftaler med nye agenter i England, Holland og Tyskland.³⁵

Statspolitiet og Generalstabens Efterretningssektion var også begyndt at samarbejde om den ”præventive Efterretningstjeneste” inden 1. Verdenskrig, og i mellemkrigstiden fortsatte samarbejdet, der blandt andet gik ud på at overvåge formodede bolsjevikker og sympatisører fra den yderste venstrefløj. Stevnsborg påpeger dog, at samarbejdet ebbede ud i midten af 1920’erne, da der ikke var noget at indberette.³⁶ Men af en rapport fra rigspolitichefen fremgår det imidlertid, at samarbejdet fortsatte, og i 1928 blev det formaliseret, og der udarbejdedes detaljerede planer for udvekslingen af informationer.³⁷

Det største problem for Generalstaben var manglende finansiering. Krigsministeriet, som finansierede staben, havde hele tiden været vaklende i holdningen til brevduer. Men efter pres fra Generalstaben bevilligede Krigsministeriet dog stadig 1.000 kroner årligt på Finansloven til det militære brevduevæsen i årene efter 1. Verdenskrig.³⁸ De begrænsede midler betød, at staben kun havde ressourcer til at finansiere dens egen militære brevduestation i København og de fire hemmelige stationer, men ikke nok til også at aflønne de private brevdueforeninger i D.d.B., som udgjorde hovedparten af det militære brevduevæsen. Det var et problem, at de ikke kunne modtage økonomisk støtte, fordi de fleste af brevdueopdrætterne var underbemidlede folk fra arbejderklassen. En socialdemokrat gik så langt som i 1945 at hævde, at brevduesporten var ”en Opdragelse i Socialisme!”.³⁹ Selv om det utvivlsomt var en for vidtløftig konklusion, var mange af brevdueopdrætterne mennesker ”under meget beskedne Livsvilkaar”.⁴⁰

32 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 23-3-1921 til KM.

33 Jf. Grøn & Clemmesen, p. 100.

34 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 23-3-1921 til KM; GE 28-3-1921 til KM.

35 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 28-3-1921 til KM.

36 Stevnsborg, pp. 56-57; Jf. Thing, pp. 157-170.

37 RA. Rigspolitichefen. Fastjournalsager (1911 - 1954) 53, j.nr. IV 60⁸. Ks. 539, Referat af samarbejdet med GE, oktober 1937.

38 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, GE 14-3-1919 til KM; RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GS 27.11.1919 til KM.

39 Arbejdermuseets arkiv og bibliotek. H.C. Hansens arkiv (37). Ks 12, A. Mikkelsen 9-8-1945 til H.C. Hansen.

40 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Præsidenten for D.d.B. 9-3-1922 til GE; *Brevduen* nr. 1, januar 1920; jf. RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, GE 1-6-1908 til Krigsministeriet.

For at finde finansiering anbefalede Generalstaben Krigsministeriet, at D.d.B. fik totalisatorbevilling, som det kendtes fra Belgien, England og Tyskland. Bevillingen ville hjælpe foreningerne økonomisk, og samtidig ville totalisatorspil højne offentlighedens opmærksomhed på det for militæret vigtige brevdueopdræt og betyde, at der kom flere foreninger, samt at brevdueopdrætterne trænede duerne væsentligt mere end kun på de årlige kapflyvninger. Så i 1922 fik D.d.B. tilladelse til at organisere totalisatorspil på brevduer.⁴¹ Duespillet var en stor succes, og som Generalstaben havde forudset, fik det endnu flere personer til at opdrætte og træne brevduer. Allerede i 1924 omfattede D.d.B. 52 brevdueforeninger i hele landet, ca. 1.100 aktive medlemmer og 9.000 duer, som var trænet på Generalstabens ruter.⁴² Nogenlunde samme tid omorganiserede Generalstaben brevduevæsenet. Staben beholdt sin egen brevduestation i København, men nedlagde de fire hemmelige brevduestationer. Arkivmaterialet til denne periode er fraværende i Krigsministeriets og Generalstabens arkiver, så årsagen fremgår ikke af materialet, men det er nærliggende at formode, at det skyldtes nedskæringer i forbindelse med reorganiseringen af hæren i 1922. Den nye hærlov indskrænkede forsvaret markant, reducerede antallet af befalingsmænd og lagde øget vægt på reserveofficerer, som skulle stå for mobiliseringen.⁴³ Ræsonnementet bag loven var, at Danmark ikke kunne forsvare sig selv, men at England og Frankrig ville komme Danmark til undsætning, så det gjaldt om at forsinke de fjendtlige tropper, indtil forstærkningerne ankom. De danske tropper skulle først sikre Sønderjylland og dernæst trække sig op igennem Jylland til området nord for Limfjorden.⁴⁴

Hærloven af 1922 med dens øgede fokus på dvælende styrker og mobilisering betød, at det var endnu vigtigere end tidligere for Generalstaben at kunne modtage rettidig varsling fra agenterne om fjendtlige tropper og invasion, så mobiliseringen af forsvaret kunne iværksættes hurtigst muligt. Men samtidig var der færre ressourcer at trække på. Formentlig derfor lagde staben yderligere vægt på de frivillige samarbejder. Staben havde længe samarbejdet med Telegrafdirektoratet (fra 1927 Post- & Telegrafvæsenet/P&T), som hjalp staben med at overvåge mistænkelige personer og organisationer.⁴⁵ Det tyder på, at P&T efter krigen også hjalp efterretningstjenesten med at indsætte agenter på centrale poster i post- og

41 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Præsidenten for D.d.B. 9-3-1922 til GE; GE til KM 12.4.1922 og Skattedepartementet til KM 5.5.1922; RA. Skattedepartementet, 4. Kontor. Journalsager, brevduer (1929-1939). Pk 1: København Amt.

42 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 16-8-1924 til KM.

43 Salmonsens konversationsleksikon. Anden Udgave. Bind XXVI: Supplement, s. 246.

44 Clemmesen, 2008, p. 52.

45 Se f.eks. RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, GE 30-5-1911 til KM & Ministeriet for Offentlige Arbejder 4-7-1905 til KM; RA. Telegrafdirektoratet, Sekretariat. Registre til journaler. Ks. B45-B47 & ks. C1-C3, årgange 1915-1919, under Generalstaben.

telegrafkontorerne.⁴⁶ Det fremgår af P&T's arkiv, at samarbejdet med staben blev udvidet i 1925, så der "under en faretruende udenrigspolitisk Situation med Udsigt til Krig" skulle etableres militære "Centralstationer" på de lokale telegrafcentraler i Aalborg og Odense. Centralstationerne skulle fungere som ekstraordinære forbindelsesled mellem krigsmyndighederne og efterretningstjenestens agenter, ligesom de hemmelige brevduestationer havde gjort og på den måde erstatte dem. I instruksen til centralstationerne anførte Generalstabens, at det var "af største Betydning", at meldingerne fra efterretningsfolkene kom frem hurtigst muligt. Hvis agenterne ikke kunne få telefon- og telegrafforbindelse med krigsmyndighederne, skulle de sende meldingerne med brevduer.⁴⁷ Til begge Centralstationer ville Generalstabens levere 80 duer fra dens militære brevduestation i København, så stationerne løbende kunne sende efterretninger til staben. Stationen i Odense ville desuden modtage 20 duer fra den 2. Jyske Division i Viborg. Derudover ville stationen i Odense modtage 80 duer fra foreninger i Aalborg, mens duestationen i Aalborg ville modtage 40 duer fra lokale brevdueforeninger i Odense.⁴⁸ På den måde ville krigsmyndighederne kunne opretholde kontakten med de forskellige landsdele. Når situationen spidsede til, ville Generalstabens Efterretningssektion sende et kodet telegram til centralbestyreren: "Til Hr. H.N. Send Varerne. Anton", der varslede, at der skulle oprettes en brevduestation i tilknytning til Centralstationen. Staben sørgede for, at bestyreren fik assistance af en brevduerkyndig person.⁴⁹

Forskellige steder i landet aftalte Generalstabens også med agenter fra efterretningstjenesten, at de skulle være parate til at oprette en hemmelig brevduestation i deres hjem, når det kunne forventes, at de moderne kommunikationsforbindelser ville blive sat ud af kraft. En civilklædt person ville levere brevduerne med bil i løbet af natten for at skjule lasten. Agenten skulle opbevare duerne i et lukket rum og måtte kun benytte dem, hvis det ikke var muligt at få forbindelse med Generalstabens på andre måder.⁵⁰

Så selv om forsvaret var underlagt sparekniven, lykkedes det alligevel Generalstabens at udvide og konsolidere efterretningstjenesten, herunder brevduerenset. Men Generalstabens var efterhånden også vant til at arbejde med lave og

46 Grøn & Clemmesen, p. 103.

47 RA. Generaldirektoratet for Post- & Telegrafvæsenet, Journalsager. DT4. Ks, 6839, Instruks for Centralstation Aalborg. Bilag 1, 1925.

48 RA. Generaldirektoratet for Post- & Telegrafvæsenet, Journalsager. DT4. Ks, 6839, Underbilag A til Instruks for Brevducentral Aalborg & Underbilag A til Instruks for Brevducentral Odense.

49 RA. Generaldirektoratet for Post- & Telegrafvæsenet, Journalsager. DT4. Ks, 6839, GE "Instruks for Brevducentral Aalborg" 1926.

50 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Udtagne Sager 1940-45, Ks. 3. Brevduesager til Blikdåsen, læg 15, Instruks for Oprettelse af hemmelige Brevduestationer til Brug for det indenlandske Efterretningsvæsen.

varierende bevillinger. Sådan havde det været siden efterretningstjenestens spæde begyndelse i 1870'erne.⁵¹

Efterretningsvirksomhed forklædt som sport

I Generalstabens vurdering var brevduerne uundværlige i efterretningstjenesten, og staben var meget opmærksom på, at andre landes efterretningstjenester også trænede brevduer.⁵² I 1922 blev politidirektøren i København, politimestrene og tjenestemændene i Statspolitiet pålagt blandt andet at indsende oplysninger til staben om udlændinge i Danmark, som havde brevduer.⁵³ Generalstabens havde flere gange fået direkte syn for sagen om, at udenlandske magter fløj med brevduer i Danmark. Som Michael Clemmesen har vist, opklarede Generalstabens i 1907 efter flere års efterforskning en sag med to store russiske brevduestationer i København og Esbjerg, der fløj med duer til og fra Tyskland og England.⁵⁴ I 1912 erfarede Generalstabens, at tyskerne trænede brevduer i Danmark.⁵⁵ Og i 1914 fandt staben igen et russisk brevduehold, denne gang på Hotel Bristol på Rådhuspladsen i København.⁵⁶

Generalstabens vidste, at det tyske militær siden slutningen af 1800-tallet havde haft en omfattende brevduetjeneste,⁵⁷ som ved udbruddet af 1. Verdenskrig omfattede ca. 400.000 krigstrænede brevduer.⁵⁸ Tyskernes brevduetjeneste blev opretholdt i mellemkrigstiden, så da det tyske gesandtskab i Danmark ved udgangen af 1921 tog kontakt til Udenrigsministeriet for at få tilladelse til, at en tysk brevdueforening kunne arrangere kapflyvninger fra Danmark til Tyskland, forholdt både Generalstabens og Krigsministeriet sig fra første færd meget skeptiske til ansøgningen og advarede på det kraftigste mod at give tilladelsen. I Generalstabens vurde-

51 Jf. Clemmesen, 2012, pp. 104-132.

52 Se f.eks. RA. Generalstabens Efterretningssektion. V. Forskellige Efterretninger 1904-43. FTR-Meddelelser fra Efterretningssektionen 1916-17. Ks. C3, Instruktion for Brevdueslag ved Ypres-Gruppen 5-12-1917 & Meddelelser fra Udlandet 29-5-1918; RA. Krigsministeriet 5. kontor, Skrivelser 1881-1910. Ks. 044. Brevduer, Rapport 3-8-1881; RA. Forsvarsministeriet. Militære rejserapporter (1746-1966), nr. 524. Ks. 139, Kaptajn E. J. C. Rambuschs Beretning 7-5-1887.

53 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, Kundgørelse for Statspolitiet nr. 1, 1922. Instruktion angaaende Fremskaffelse af Oplysninger til Brug for det militære Efterretningsvæsen, cirkulæret var også blevet udsendt 6-2-1911, 15-8-1913 & 24-7-1918.

54 Clemmesen, 2011, pp. 3-13.

55 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, GE 8-3-1912 til KM.

56 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Forsvarschefen 9-3-1951 til forsvarsministeren.

57 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Skrivelser 1881-1910. Ks. 044. Brevduer, Rapport 3-8-1881.

58 RA. Generalstabens Efterretningssektion. V. Forskellige Efterretninger 1904-43. FTR-Meddelelser fra Efterretningssektionen 1916-17. Ks. C3, Meddelelser fra Udlandet 29-5-1918.

ring udgjorde alle trænedes brevdUER en potentiel sikkerhedstrussel, fordi de på et hvilket som helst tidspunkt ville kunne bruges til ulovlig efterretningsvirksomhed. Men staben må have vidst, at et afslag til Tyskland var højst usandsynligt, da det ville sende et signal, som regeringen ikke ønskede at sende, fordi Tyskland kunne opfatte det negativt. Så det gjaldt om at få det bedste ud af situationen, og da staben selv havde en interesse i at kunne træne brevdUER i at flyve fra Tyskland, hvor staben som nævnt var ved at udvide og konsolidere dens efterretningstjeneste, kunne staben acceptere udenlandske brevdUER i Danmark, hvis danske brevdUEopdrættere samtidig fik tilladelse til at flyve fra de pågældende lande.⁵⁹ Justitsministeriet og Udenrigsministeriet mente ikke, at der var lovhjemmel til at forbyde flyvninger fra Danmark.⁶⁰ Så på trods af advarslerne gav Udenrigsministeriet tilladelsen.⁶¹ Men da Udenrigsministeriet forhørte sig hos den tyske regering om tilladelse til, at danske brevdUEforeninger også måtte flyve fra Tyskland, afviste tyskerne det.⁶²

For den danske regering var forholdet til Tyskland hele tiden en balancegang. Nederlaget i 1864 stod stadig i frisk erindring, og i begyndelsen af 1923 kunne agenter fra Sønderjylland berette om stigende uro og oprustning Tyskland, ikke mindst i Sydslesvig og Holsten, hvor der næsten herskede "lovløse Tilstande".⁶³ Årsagen var den fransk-belgiske besættelse af Ruhrområdet.⁶⁴ Tyskland havde ikke officielt anerkendt den nye grænsedragning, og den stigende uro kunne betyde, at tyskerne tog Sønderjylland tilbage eller det, som var værre. Staben udvidede det tyske efterretningsvæsen, så der på "vigtige Pladser langs Østersøen" blev etableret nye kontakter. Inden krigen havde staben haft brevdUEstationer i Tyskland,⁶⁵ men dem rådede staben tilsyneladende ikke længere over, og da staben vidste, at der var risiko for, at de tyske myndigheder overvågede kommunikationsforbindelserne, var det nødvendigt jævnlige at besøge agenterne i området.⁶⁶

1925 indvilligede Udenrigsministeriet igen i at lade en tysk brevdUEforening flyve fra Gredsted i Danmark til Leipzig i Tyskland.⁶⁷ De tyske dUER blev dog

59 RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede Sager 1909-45. 13 Dan 1/3. Ks. 4126, GS 22-12-1921 til UM & KM 3-7-1922 til UM 3.7.1922; RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GS 27.6.1922.

60 Lov nr. 150 af 2. august 1914.

61 RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede Sager 1909-45. 13 Dan 1/3. Ks. 4126, Referat 7-7-1922.

62 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, UM 4-9-1923 til KM.

63 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 23-11-1923 til KM, jf. GE 31-3-1924 til KM.

64 Grøn & Clemmesen, p. 113.

65 Generalstabens Taktiske Afdeling til Generalstabens 18.2.1908, Krigsministeriet 5. kontor 1896-1912.

66 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 31-3-1924 til KM; Jf. RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, GE 8-3-1912 til KM.

67 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, UM 17-7-1925 til KM.

ikke sendt af sted fra Gredsted, men fra Bramminge, og den person, som stod for afsendelsen af brevduerne, kom ikke fra Leipzig, men fra München.⁶⁸ Så da tyskerne året efter ønskede at få tilladelse til at flyve fra Bramminge, Viborg og Hjørring, mente både Generalstaben og Krigsministeriet, at der var tale om tysk efterretningsvirksomhed, ikke mindst fordi Viborg og Hjørring militært var vigtige for Danmark. I Viborg fandtes eksempelvis den 2. Jyske Division (den Jysk-Fynske Kommando). Generalstaben og Krigsministeriet anbefalede derfor, at tyskerne enten fik afslag, eller at Generalstaben kontrollerede kapflyvningerne.⁶⁹ Udenrigsministeriet, som ikke ønskede at træde den mægtige nabo i syd over tærne, gav tilladelsen, men understregede, at kapflyvningerne skulle kontrolleres fra dansk side.⁷⁰ Men igen spillede tyskerne danskerne et puds. De gav forkerte oplysninger om, hvilke ruter de transporterede duerne ind i landet på, og de gav forkerte oplysninger om antallet af duer. Og hver gang Generalstaben og Statspolitiet mødte op for at kontrollere kapflyvningerne, undlod tyskerne enten at afsende duerne eller afsendte dem fra et andet sted. Det bestyrkede Generalstabens mistanke om, at duerne blev trænet til tysk efterretningsvirksomhed, som staben skrev i en rapport til Krigsministeriet.⁷¹ Der er noget, som tyder på, at staben havde ret. I alt fald var værnemagten meget interesseret i rapporten, som den udtog fra Krigsministeriets arkiv i godt otte måneder under besættelsen.⁷²

På trods af at Generalstaben nok en gang indskærpede, at tyskerne ikke fremadrettet burde få tilladelse til at flyve med brevduer fra dansk jord, gav Udenrigsministeriet tyskerne tilladelsen, da de ansøgte om det igen i 1927. Denne gang stillede Udenrigsministeriet det dog som en klar betingelse, at danske duer også måtte flyve fra Tyskland, hvilket den tyske regering accepterede.⁷³ Kort tid efter begyndte D.d.B., hvor Generalstaben stadig præsiderede, at arrangere kapflyvninger fra Tyskland.⁷⁴ I slutningen af 1930'erne arrangerede tyskerne også kapflyvninger fra England, blandt andet fra Kent og Croydon. Den britiske efterretningsstjeneste MI5 ærgrede sig sidenhen over, at man havde været så blåøjede at give tilladelsen.⁷⁵

68 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 8-5-1926 til KM.

69 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 8-5-1926 til KM; UM 18-5-1926 til KM; Deutsche Gesandtschaft Verbalnote 11-3-1926 & UM 18-3-1926 til KM; RA. Rigspolitichefen. Fortrolig journal 1921-1939; RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede Sager 1909-45. 13 Dan 1/3. Ks. 4126, Notits. Tyske Brevdueflyvninger i Danmark 17-5-1926.

70 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Verbalnote 18-5-1926.

71 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Rapport af 31-1-1927.

72 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Note på rapport af 31-1-1927 "Udtaget af Arkivet af Værnemagten 1.9.1943. Atter modt. tilbage 22-2-1944".

73 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, UM 28-5-1927 & 9-7-1927 til KM.

74 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Verbalnote 6-6-1928.

75 Corera, p. 95.

Sagerne viser, hvor meget brevdueerne indgik i det stordiplomatiske spil. Forhandlingerne foregik på regeringsniveau, og der var en stor frygt for fremmede brevduer. Det var velkendt, at brevduesporten blomstrede, netop fordi krigsmyndighederne brugte brevdueerne til krig og efterretningsvirksomhed. En trænet brevdue var derfor altid en potentiel sikkerhedstrussel, og brevduekapflyvninger var til en vis grad efterretningsvirksomhed forklædt som sport. Men der kunne også være andre grunde til at afvise end frykten for fremmede efterretningstjenester. For eksempel forsøgte Danmark i mange år at få en aftale med Frankrig, men den franske regering afviste uden begrundelse hver gang. I 1928 lykkedes det for det danske gesandtskab i Frankrig at få et uofficielt svar på den franske modvilje, som skyldtes, at franskmændene ikke havde nogen militær eller efterretningsmæssig interesse i at flyve fra Danmark. Danmark var ganske enkelt for uinteressant ud fra et fransk sikkerhedspolitisk synspunkt.⁷⁶ Selv i nabolandet Sverige, som Danmark ellers samarbejdede med på brevdueområdet, var de meget tilbageholdende med at give tilladelsen de første år efter krigen. Først i 1922 kunne den svenske Generalstab meddele til Generalstabens Efterretningssektion i København, at de kunne acceptere danske brevduer i Sverige.⁷⁷

Brevduerne i trøjen (1925-1939)

I Generalstabens vurdering var brevdueerne ikke kun egnet til efterretningsvirksomhed. Krigserfaringerne viste, at de også kunne tjene en kritisk funktion som kommunikationsmiddel i militær krigsførelse, når de moderne kommunikationsmidler enten ikke virkede, ikke var etableret, eller hvor der var fare for, at de blev overvåget. Hærens kommunikationsmidler sorterede under Generalstaben, som også deltog i udarbejdelsen af meddelelses- og feltreglementer, og staben ønskede at indføre brevduer i alle hærens afdelingers signaltjenester.⁷⁸

I midten af 1920'erne tog Generalstaben de første skridt til at udbrede kendskabet i forsvaret til de militære brevduer. Staben oprettede en "Meldecentral" i København, der var tilknyttet Armékommandoen i København, og en i Viborg, der var tilknyttet 2. Jyske Division, og som begge havde brevduer.⁷⁹ Generalstaben fik hurtigt en stærk allieret i Rytteriet, som stod for den feltmæssige efterretningstje-

76 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Forslag til gensidig Overenskomst 3-2-1928.

77 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Den svenske Generalstab i Stockholm 16-2-1922 til GE.

78 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, "E" 3-3-1950.

79 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Udtagne Sager 1940-45. Ks. 3. Brevduesager til Blikdåsen, læg 15, GE 14-10-1933 til den Brevduekyndige ved Meldecentral København; Enigma Museum. Materiale fra Odense postkontor, kælderkiste, uregistreret, Instruks for Centralstation Odense 26-8-1933.

neste. Som 5. Dragonregiment påpegede, var brevduen et vigtigt efterretningsmiddel, som vil ”forøge Rytteriets Værdi i Sikrings- og Efterretningstjenesten, ikke alene vil det spare Rytteriet for mange kostbare Melderyttere og befordre en betydelig hurtigere og sikrere Indsendelse af vigtige Meldinger, men det vil ogsaa sætte Efterretningskommandoer i Stand til i kritiske Situationer at faa afleveret Efterretninger, som det ellers vilde være dem umuligt at faa overbragt”.⁸⁰ I 1926 finansierede Generalstaben et brevdueslag på 3. Dragonregiments kaserne i Aarhus og et duehus, som var monteret på en vogn.⁸¹ Med økonomisk støtte fra Generalstaben indførte Generalinspektøren for Rytteriet en brevduetjeneste ved Rytteriets befalingsmandsskoler i Næstved, så alle befalingsmændene blev oplært i den korrekte brug af brevdue.⁸² På Grønnegade Kaserne i Næstved fandtes allerede et brevdueslag, som havde været der siden 1908.⁸³ Staben udarbejdede

3. Dragonregimentets transportable brevdueslag. Af økonomiske hensyn måtte regimentet nøjes med et hestetrukket slag frem for det foretrukne automobiltrukne. Rigsarkivet. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115.

80 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, 5. Dragonregiment 4-11-1927 til KM.

81 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 3-3-1928 til KM.

82 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Generalinspektøren for Rytteriet 30-4-1928 til KM & Rytteriets befalingsmandsskoler 25-6-1929 til KM.

83 Nielsen, p. 105; Kristoffersen, p. 8.

også en "Foreløbig Vejledning for Brevduetjenesten ved Tropperne", som blev løbende revideret.⁸⁴

Efter indstilling fra Generalinspektøren for Rytteriet accepterede Krigsministeriet ved udgangen af 1926, at alle tre danske rytterregimenter afholdt øvelser i brevdueflyvning. Duerne skulle dels stilles til rådighed af private foreninger under D.d.B. i Jylland og dels af Generalstabens Brevduestation i København, som også skulle sørge for tornystre, depecheholdere, instrukser etc.⁸⁵ I marts 1927 bevilligede Krigsministeriet desuden 3. Dragonregiment midler til at fremstille et transportabelt brevdueslag, så duerne kunne trænes i at finde tilbage til bevægelige slag og dermed finde større anvendelse ved fronten.⁸⁶ I Sverige havde de militære myndigheder også opbygget en brevduetjeneste med faste slag, og svenskerne havde årene før med succes trænet brevduer fra bevægelige slag, som efterfølgende blev placeret ved divisionerne. På grund af det skandinaviske brevduesamarbejde fik Dragonregimentet lov at låne den svenske beretning om forsøgene.⁸⁷

Brevdueøvelserne ved alle tre rytterregimenter var succesfulde, og regimenterne anbefalede Krigsministeriet at lade dem fortsætte.⁸⁸ Både Generalstabens og Generalinspektøren for Rytteriet anbefalede også, at regimenterne fik faste brevdueslag.⁸⁹ 3. Dragonregiments indledende øvelser med det transportable brevdueslag viste også, at de kunne have et stort potentiale i militæret, og Generalstabens ønskede, at alle tre rytterregimenter skulle have transportable brevdueslag, så de kunne fortsætte forsøgene. På baggrund af de indhøstede erfaringer ville Generalstabens fastsætte "de endelige Bestemmelser for Brevduetjenestens Organisation ved Tropperne".⁹⁰ I 1927 pålagde 1. Jyske Division infanteriet ("Fodfolket") og artilleriet at påbegynde forsøg med brevduer.⁹¹

84 RA. Forsvarskommandoen. Østre Landsdelskommando. A. Sagsarkiv 53. Ks. A-53, Generalkommandoen 12-8-1933 til Gardehusarregimentet & Foreløbig Vejledning for Brevduetjenesten ved Tropperne 1933.

85 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Krigsministeriet 1. Kontor 8-12-1926 til Mobiliseringskontoret.

86 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Krigsministeriet 1. Kontor 20-5-1927 til Mobiliseringskontoret.

87 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Chefen for 3. Dragonregiment 24-1-1928 & 20-3-1929.

88 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Gardehusarregimentet 27-10-1927 til KM; 3. Dragonregiment 30-10-1927 til KM.

89 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 3-3-1928 til KM & GE 4-6-1928 til KM.

90 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 3-3-1928 til KM.

91 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, 2. Regiment 18-10-1927 til 1. Jyske Division & 1. Feltartilleriregiment 15-10-1927 til 1. Jyske Division.

Brevduerne i flåden

På trods af det historiske modsætningsforhold mellem de to militære værn – Hæren og Flåden – foregik der et godt samarbejde på brevdueområdet. I 1926, nogenlunde samme tid som Generalstabens begyndte forsøgene med brevduer i hæren, pålagde Marineministeriet Søværnets Flyvevæsen og Marinestaben at udarbejde en samlet rapport om, hvordan brevduer bedst kunne benyttes i flådens skibe og fly.⁹² I perioden før 1. Verdenskrig havde marinen eksperimenteret med brevduer, og i 1918 etablerede "Luftmarinen" en fast maritim brevduestation i København med brevduer, som blev doneret af Generalstabens. Luftmarineslaget deltog i D.d.B.'s årlige kapflyvninger, og i årene op til Marineministeriets henvendelse fremviste duerne gode resultater.

I rapporten til Marineministeriet forklarede Flyvevæsenet og Marinestaben, at brevduerne skulle være en "Nødhjælp" og et supplement til krigsfartøjerne. På marinens skibe, hvor der allerede var effektiv radiotelegrafi, kunne brevduer bruges, når man ikke ville røbe sin position over for fjenden. Duerne kunne muligvis gøre nytte i ubådene, hvor det var hurtigere at komme op til overfladen og slippe duerne fri end at rejse antennen. I flådens fly, hvor der ofte ikke var radiokommunikation til rådighed, kunne brevduerne tjene en vigtig funktion. Flyvevæsenet og Marinestaben anbefalede, at den militære brevduetjeneste forblev under Generalstabens, men samtidig skulle flåden opretholde Luftmarinens brevduestation, som skulle træne duerne i at flyve fra flådens ubåde og fly, og som skulle stille duer til rådighed for de af flådens fartøjer, der var interesserede.⁹³ Marineministeriet accepterede anbefalingen, og i de følgende år trænede Flyvevæsenet brevduerne, ligesom duerne stadig deltog i D.d.B.'s kapflyvninger, hvor de var blandt de bedste i København.⁹⁴ Luftmarinestationen kunne sågar supplere Generalstabens Efterretningssektion med enkelte dueunger til øvelserne i hæren.⁹⁵ Igennem brevduesamarbejdet var jorden således gødet for det efterretningssamarbejde mellem Generalstabens Efterretningssektion og Marinestabens Efterretningssektion, som indledtes, da Nordentoft blev chef i 1938.⁹⁶

Duerne i flyene og ubådene viser, hvor meget militære myndigheder satsede på nyopfundne teknologier, såsom fly, ubåde og radiokommunikation, som øge-

92 RA. Søværnets Flyvevæsen A. Sagsarkiv. Ks. A25. Brevduer 1925-32, Marineministeriet 17-3-1926 til Flyvevæsenet.

93 RA. Søværnets Flyvevæsen A. Sagsarkiv. Ks. A25. Brevduer 1925-32, Chefen for Marinestaben og Chefen for Flyvevæsenet 21-2-1927 til Marineministeriet.

94 RA. Søværnets Flyvevæsen A. Sagsarkiv. Ks. A25. Brevduer 1925-32, Oversigt over Flyvevæsenets Brevdueslags Udvikling 28-10-1931; RA. Søværnets Flyvevæsen A. Sagsarkiv. Ks. A123. Brevduer 1933-41, Kortfattet Oversigt over Flyvevæsenets Brevdueslag i Aarene 1918-1941.

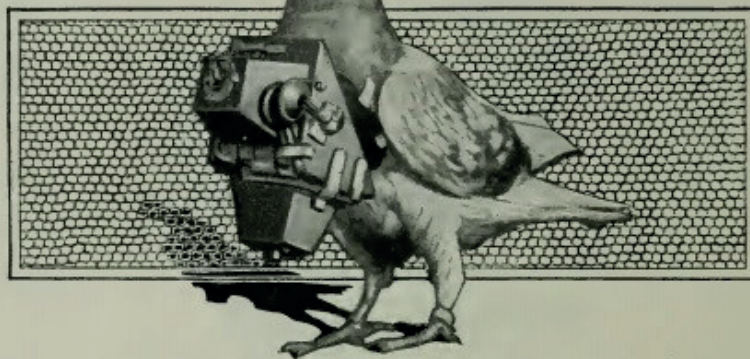
95 RA. Søværnets Flyvevæsen A. Sagsarkiv. Ks. A25. Brevduer 1925-32, GE 15-7-1930 til Chefen for Flyvevæsenet.

96 Bjerg, p. 63.

The Pigeon Spy and His Work in War

How a German apothecary filled Prescriptions by carrier Pigeons and how

his son invented a camera whereby pigeons could make photographs for the German army

Brevduekameraet var en tysk opfindelse, som automatisk tog billeder med korte mellemrum, så duerne kunne bruges til rekognosceringsopgaver. Popular Science Monthly, Volume 88, 1916.

de krigseffektiviteten, men som samtidig til en vis grad var ufærdige og upålidelige. Mange teknologier blev – og bliver – opfundet og udviklet til krigsførelse, men de var ofte næsten på prøvestadiet, når de indførtes i forsvaret. Den øgede afhængighed af de nye teknologier skabte derfor også øget sårbarhed og et behov for andre mere gennemtestede og sikre alternativer og supplementer. Brevduehistorien er således fyldt med eksempler på en form for ”fusion” mellem brevduer og nyere teknologier. Under Den Fransk-Prøjsiske Krig (1870-1871) kunne de belejrede parisere eksempelvis kun holde kontakt med regeringen i Tours ved hjælp af brevduer. Men da pariserne ikke havde været forberedte, måtte brevduerne flyves ind til Paris med luftballon. Kamerateknologien gjorde det samtidig muligt at nedskalere størrelsen på beskederne, så duerne kunne transportere store tekstmængder.⁹⁷ I begyndelsen af 1900-tallet, hvor kameraerne var blevet mindre, begyndte de militære myndigheder i Europa at eksperimentere med at montere kameraerne på brevduerne, så duerne som en form for præindustrielle droner kunne varetage rekognosceringsopgaver. I Danmark købte Generalsta-

⁹⁷ Osman, pp. 13-15.

ben eksempelvis et brevduekamera i 1914.⁹⁸ Og under 2. Verdenskrig forsøgte amerikanerne sig med brevduemissiler, hvor en brevdue blev monteret inde i spidsen af et missil. Projektet blev dog skrinlagt igen.⁹⁹ Det virker da også som et risikabelt projekt at lade en brevdue dirigere et missil, da brevduens eneste styrke er, at den altid finder hjem.

De ovenstående eksempler viser, at brevduerne både var et alternativ og et supplement til de nyere teknologier. Brevduerne fløj ubesværet ind over fjendens linjer, de var resistente over for gasangreb, og der er flere eksempler på, at brevduerne fortsatte deres rejse, selv om de var ramt af flere skud.¹⁰⁰ Brevduerne var derfor ideelle som budbringere under krig. Men krigene – og krigsteknologierne – skabte samtidig nye muligheder for at bruge og fusionere brevduerne på. Så krigsmyndighederne i Europa genopdagede ikke bare brevduen, de genopfandt den også, så den kunne tjene et hav af nye funktioner, som den moderne krigsførelse enten muliggjorde eller nødvendiggjorde. Jo flere nye krigsteknologier, der kom på markedet, og jo mere krigene blev ”moderne”, jo mere steg efterspørgslen på brevduer, både til traditionelle og utraditionelle opgaver.

Krisen kradser

I 1931 var forsøgene i den danske hær lige ved at stoppe. Den økonomiske krise, som rasede i store dele af verden, ramte også Danmark. Krigsministeriet besluttede at stoppe det årlige tilskud på Finansloven til brevduevæsenet, og selv Krigsministeriets Ærespræmie, som ministeriet havde doneret til kapflyvningsmesterskaber siden 1912, valgte ministeriet at afskaffe.¹⁰¹ På det tidspunkt gav Krigsministeriet desuden 25.000 kroner årligt til Generalstabens ”taktiske og statistiske Virksomhed”, hvor efterretningstjenesten og brevduevæsenet hørte under. Men ministeriet annoncerede, at staben måtte forvente en reduktion på 10 % næste år.¹⁰² Det skete dog ikke, men to år efter, i 1933, fik Generalstabens en endnu større mavepuster, da Krigsministeriet sænkede det årlige beløb fra 25.000 kroner til 9.000 kroner.¹⁰³ Årsagen var formentlig igen den nye hærlov, der var blevet vedtaget året før, og som reducerede de to værnets budget med 20 %.¹⁰⁴ Generalstabens afsatte 3.600 kroner til efterretningstjenestens administration og 1.600

98 *Brevduen* nr. 4, 1914: ”Forskelligt”.

99 Schultz-Figueroa, pp. 92-111.

100 Jf. Osman, 1928.

101 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 21-11-1930 & 3-3-1931 til KM;

102 GE 8-8-1931 til Mobiliseringskontoret.

103 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 20-2-1933 til Generalkommandoen.

104 Glenthøj, p. 35; Lunding & Lippert, p. 45.

kroner til brevduevæsenet.¹⁰⁵ Timingen kunne ikke have været værre. Hitler var lige kommet til magten, og truslen fra Tyskland var større, end den havde været i mange år. Det fremgår ikke af arkivmaterialet, men den markante nedskæring kan have betydet en reduktion af efterretningstjenesten. Mandskabsmæssigt behøver det dog ikke at have haft den store betydning for den indenlandske tjeneste. Det eneste, som det kostede at vedligeholde netværket, var udgifterne til en officer, som rejste rundt i landet og talte med agenterne for at holde dem motiveret, og de udgifter fik staben stadig dækket. Ved siden af de andre bevillinger havde staben nemlig siden 1912 fået bevilliget 63 rejsedage årligt til at inspicere og opretholde det indenlandske netværk, og den bevilling fortsatte uændret.¹⁰⁶ Staben havde således de samme ressourcer til at vedligeholde det indenlandske netværk som hidtil, og det virker derfor usandsynligt, at staben skulle have valgt at nedprioritere denne gren, ikke mindst på det tidspunkt. Et enkelt dokument peger også på, at staben ikke nedprioriterede den indenlandske tjeneste, men i stedet skærpede den, så varslingsstrukturerne var på plads, hvis Danmark blev angrebet. Der er i Stockholmarkivet bevaret en sjælden liste over noget af efterretningstjenestens mandskab fra 1930'erne med navne, hvern og i nogle tilfælde adresser på de agenter eller "Tillidsmænd" i det sydlige Danmark, som i tilfælde af krig skulle benytte brevduer. Listen har kun overlevet til i dag, fordi Generalstabens under besættelsen gemte den i den omtalte blikdåse. Listen er udateret, men ifølge P. Winkel, som gjorde tjeneste i Generalstabens Efterretningssektion under besættelsen, er den fra 1933.¹⁰⁷ Hvis den datering er korrekt, viser listen, at staben i 1933 havde et stærkt varslingsnetværk, som stadig eksisterede ved krigsudbruddet i 1939. Generalstabens Efterretningssektion havde brevduekyndige tillidsmænd i 17 byer i Syddanmark, nemlig i Esbjerg, Tønder, Tinglev, Gråsten, Skærbæk, Toftlund, Åbenrå, Haderslev, Sønderborg, Assens, Fåborg, Nyborg, Ærøskøbing, Rudkøbing, Nakskov, Maribo og Nykøbing Falster. Ved mobilisering ville tillidsmændene modtage mellem 20 og 30 brevduer med tog eller bil fra brevdueopdrættere i Viborg, Aarhus, Aalborg, Odense og København, så tillidsmændene kunne opretholde kommunikationen med de militære hovedsæder. Den store koncentration af tillidsmænd med brevduer i det sydlige Danmark og omkring Østersøhavnene, som skulle advare mod invasion, gik tilbage til tiden før 1. Verdenskrig.¹⁰⁸ Generalstabens havde jo også i årene efter krigen udvidet og omorganiseret det sønderjyske efterretningsnetværk. I enkelte tilfælde var det tillidsmændene selv, som håndterede brevduerne, men ellers havde de tilkøbt

105 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 20-2-1932 til Generalkommandoen & Generalkommandoen 23-2-1933 til KM.

106 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 7-9-1938.

107 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Arkivnøgle. Vedr. XXXVI. Ks. 1, P. Winkels registratur.

108 Grøn & Clemmesen, pp. 96-97.

en brevduekyndig person. I Tønder var det eksempelvis den lokale bagermester, der var tillidsmand, men sognefogeden, som modtog og håndterede duerne. I Åbenrå var det besynderligt nok en bankassistent, som skulle benytte brevduer, men en anden tillidsmand i byen, som skulle modtage duerne, selv om han ifølge oversigten ikke havde plads til opbevaring. Med blyantskrift har staben tilføjet på den maskinskrivne liste, at "Farver Jacobsen ved Besked om Duerne".¹⁰⁹ Farver Jacob Jacobsen fra Åbenrå spillede en central rolle i efterretningstjenesten i besættelsesårene 1942-43, men var altså allerede en vigtig person inden krigen.¹¹⁰

Listen giver også et interessant indblik i, hvem der arbejdede som agenter for Generalstabens. Bjerg gengiver i *Ligaen* en liste over mobiliseringsparate tillidsmænd fra besættelsen, hvor det fremgår, at stort set alle de agenter af åbenlyse årsager var folk fra militæret.¹¹¹ Men sådan var det ikke med de brevduekyndige tillidsfolk i mellemkrigstiden. Det fremgår, at staben primært rekrutterede brevdueagenter iblandt borgerskabet og de højere samfundslag. På listen figurerer således en konsul, en dommerfuldmægtig, en sognefoged, en sognerådsformand, en bankbestyrer, en bagermester, en overlæge, en overlærer, en assurandør, en boghandler, en stationsforstander, en bankkasserer, en bankassistent, en maskinfabrikant, et postbud, en grundbogssekretær, en løjtnant, en lærer, en snedkermester, en apoteker, en landinspektør, tre gårdejere og tre købmænd.¹¹² Der havde sneget sig en enkelt løjtnant ind i rækkerne, men ellers er militæret fraværende, selv om det spillede en central rolle i D.d.B.'s ledelse. I overbestyrelsen for D.d.B., hvor Generalstabens havde præsidentposten, sad således også en overofficiant fra hæren.¹¹³ Overrepræsentationen af spydspidser på agentlisten repræsenterer ikke nødvendigvis efterretningstjenestens generelle mandskabsstrukturer i mellemkrigstiden. De brevduekyndige tillidsfolk skulle vel som udgangspunkt være velhavende hus ejere, som kunne undvære et rum til brevduerne, uden at det tiltrak sig opmærksomhed. Det er dog plausibelt, at mange af agenterne generelt set var velstående borgere med huse ved grænsen eller kysterne, eller borgere, som i kraft af deres arbejde rejste meget eller havde kontakt med mange personer. Samtidig må det have været en forventning, at agenterne havde egne telefoner, hvilket kun hver tredje husstand havde i midten af 1930'erne. Uanset hvad viser listen, at staben havde et stærkt netværk i de øverste lag af samfundet. Da de fleste af brevdueopdrætterne derimod var arbejdere, havde staben også et godt netværk blandt dem.

109 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Udtagne Sager 1940-45, Ks. 3. Brevduesager til Blikdåsen, læg 15, Oversigt over tillidsmænd.

110 Det formoder Grøn & Clemmesen også, p. 142.

111 Bjerg, p. 160.

112 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Udtagne Sager 1940-45, Ks. 3. Brevduesager til Blikdåsen, læg 15, Oversigt over tillidsmænd.

113 *Brevduen* nr. 9, 1940.

Tilbage til forsøgene i hæren: Generalstaben var stadig overbevist om brevduernes relevans som reservesignalmiddel i forsvaret, og de foregående års forsøg havde bekræftet dette til fulde, men nedskæringerne i 1933 gjorde, at staben måtte skære ind til benet. I Generalstabens vurdering var det civil-militære samarbejde med brevdueforeningerne det vigtigste, fordi D.d.B. rådede over et vidtforgrenet net af brevdueslag, som spandt hele landet sammen. Generalstaben mente, at hvis præmierne for kapflyvningerne blev fjernet, ville det sende et forkert signal til D.d.B. om, at brevduerne ikke længere havde krigsmyndighedernes interesse. Men da de 1.600 kroner, som staben nu havde til rådighed, kun kunne finansiere Generalstabens Brevduestation i København og præmierne til kapflyvningerne, måtte staben både nedlægge de faste brevdueslag i Aarhus og Næstved og det bevægelige dueslag, som var blevet rykket til København.¹¹⁴

Men mod forventning stoppede forsøgene ikke. Tværtimod fik den øgede trussel fra syd forsøgene i hæren til at intensiveres, men der blev endnu en gang lagt mere vægt på det civil-militære samarbejde. Infanteri- og rytterregimenterne fortsatte med at træne med brevduer, men nu var det ikke med deres egne duer, men med duer fra D.d.B. og med udstyr fra Generalstabens.¹¹⁵ D.d.B. stillede desuden duer til rådighed for alle garnisonerne i landet, ligesom dueopdrætterne bidrog med deres viden til den militære uddannelse i brevduetjeneste.¹¹⁶ I 1933 skrev Generalkommandoen til gardehusarregimentet, at da der ikke var udsigt til, at husarerne foreløbig ville få radioudstyr, skulle forsøgene med brevduerne intensiveres.¹¹⁷ Krigsministeriet havde heller ikke helt afskrevet brevduerne, og da meget af Generalstabens brevdueudstyr var forældet og konstant udlånt til rytterregimenterne og rytterskolerne, accepterede Krigsministeriet efter ansøgning, at Generalstabens brugte 800 kroner til indkøb af nye brevduetornystre, depechebøger og depecheholdere, så brevduearbejdet i militæret kunne fortsætte.¹¹⁸ Året efter bevilligede Krigsministeriet 3.000 kroner til yderligere indkøb af brevduemateriel.¹¹⁹

I Meddelelsesreglementet for infanteriet fra 1934 blev for første gang indført en redegørelse for brevduehåndtering, heriblandt hvordan en brevdue pakkes i

114 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, GE 21-11-1930 til KM & GE 3-3-1931 til KM.

115 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Generalkommandoen 22-12-1932 til KM & Krigsministeriet 4. Kontor 5-4-1933 til Mobiliseringskontoret.

116 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Brevduevæsenet 1934/35; RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, GS 29-6-1940 til KM.

117 RA. Forsvarskommandoen. Østre Landsdelskommando. A. Sagsarkiv 53. Ks. A-53, Generalkommandoen 15-2-1933 til Gardehusarerne.

118 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Generalkommandoen 22-12-1932 til KM & Krigsministeriet 4. Kontor 5-4-1933 til Mobiliseringskontoret; RA. Forsvarskommandoen. Østre Landsdelskommando. A. Sagsarkiv 53. Ks. A-53, Generalkommandoen 15-2-1933 til Gardehusarerne.

119 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Krigsministeriet 4. Kontor 30-1-1934 til Mobiliseringskontoret.

et brevduetornyster.¹²⁰ Samme år blev der oprettet et brevdueslag på artillerikaserne i Ringsted.¹²¹ Generalstabens anmodede desuden D.d.B. om at begynde at træne duerne i vinterflyvning, hvor duerne normalt klarede sig væsentlig værre, og i samme ombæring fik staben efter ansøgning en årlig bevilling på 400 kroner til at indføre præmier ved vinterflyvningerne.¹²² I midten af 1930'erne rådede D.d.B. over 2.155 brevdueslag over hele landet med 38.818 brevduer, der var trænet på ruter, som Generalstabens havde fastlagt.¹²³ I 1936 skrev præsidenten for D.d.B., at alle landets kaserner var informeret om, hvilke afdelinger under D.d.B., de skulle kontakte for at låne brevduer.¹²⁴ Generalstabens Brevduestation, som var et forbillede for andre brevdueslag, udlånte også brevduer til hærens københavnske afdelinger, bl.a. Gardehusarregimentet, som i perioder lånte duer flere gange ugentligt.¹²⁵ For at imødekomme militærets store efterspørgsel på brevduer og brevdueudstyr finansierede Krigsministeriet indkøb af knap 10.000 nye depecheholdere til forsøgene.¹²⁶ Derudover blev der indkøbt godt 15.000 depecheholdere, som blev placeret ved hærens mobiliseringssteder.¹²⁷ Det forholdsvis høje antal depecheholdere vidner om, hvor stor betydning brevduerne i forsvaret trods alt blev tilskrevet. Så selv om bevillingen til Generalstabens var faldet drastisk, steg udgifterne, og de mange løbende ekstrabevillinger, som staben modtog til rejser og til indkøb af materiel og præmier m.m., gør det meget svært at vurdere, hvor stort et budget staben reelt arbejdede med. Men det er misvisende, når Nordentoft, som blev chef i 1938, efter befrielsen hævdede, at staben i 1938 kun havde 2.800 kroner at udføre efterretningsvirksomhed for.

I 1937 kom der en ny forsvarsordning, som dog ikke ændrede forholdene for efterretningstjenesten. Men i 1938 blev der tilført flere ressourcer til efterretningstjenesten, og staben gik i gang med at udbygge et efterretningsnetværk i

120 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1913 mm. Ks. C-8, Uddrag af Meddelelsesreglementet for Fodfolket 1934; RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Til Ingeniørregimentet 16-3-1935.

121 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1913 mm. Ks. C-8, Til D.d.B. 3-9-1940.

122 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Krigsministeriet 2. Kontor 14-3-1935 til Mobiliseringskontoret.

123 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Brevduevæsenet 1934/35.

124 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1913 mm. Ks. C-8, Præsidenten for D.d.B. 22-1-1936; RA. Forsvarskommandoen. Østre Landsdelskommando. A. Sagsarkiv 53. Ks. A-53, Generalkommandoen 19-5-1948 til Sjællandske division.

125 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Til Ingeniørregimentet 16-3-1935; RA. Krigsministeriet 5. kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1912. Ks. 050, GE 15.6.1912 til KM.

126 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Krigsministeriet 4. Kontor 31-1-1936 til Mobiliseringskontoret.

127 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Udtagne Sager 1940-45, Ks. 3. Brevduesager til Blikdåsen, læg 15, Oversigt over Oplægning af Mobiliseringsbeholdning af Depecheholdere & Generalkommandoen 4-2-1936 til Telegrafbataillonen.

Nordtyskland.¹²⁸ Det må formodes, at denne tjeneste byggede på den, som staben tidligere havde haft i området, men formentlig havde været nødt til at nedlægge på grund af nedskæringerne. Ved udgangen af august 1939 og de første to dage af september, da verdenskrigen var under opsejling, rejste Generalstabens rundt til de tidligere omtalte 17 syddanske byer for at sikre sig, at de brevuekyndige tillidsmænd havde et rum klar til brevdueerne samt de nødvendige instruktioner og depecheholdere.¹²⁹ Netværket var nu aktiveret og klar til at træde i funktion.

Fuglekrisen (1939-1945)

Generalstabens Efterretningssektions rolle under 2. Verdenskrig er godt belyst.¹³⁰ Men der findes, så vidt vides, endnu ingen undersøgelser af det militære brevuevæsen under krigen, som det følgende afsnit handler om. Ligesom under 1. Verdenskrig indførte de fleste lande forbud mod fremmede duer, og Danmark var ingen undtagelse. Den 1. marts 1940 udstedte Ministeriet for Landbrug og Fiskeri en "Bekendtgørelse om Udførsel og Indførsel af Brevduer", som indskærpede, at det krævede ministeriets tilladelse at føre duer ind og ud af Danmark.¹³¹ Generalstabens indførte også forbud mod, at udlændinge var med i De danske Brevdueforeninger, da de kunne bruge duerne til spionage. De udenlandske dueopdrættere, der allerede var medlemmer af D.d.B., blev ekskluderet.¹³²

Efterretningstjenesten fungerede upåklageligt under krigen. I månederne op til den 9. april modtog staben efterretninger om tyske troppebevægelser og om et forestående angreb og delvis besættelse af Skandinavien, og under besættelsen sendte agenterne udførlige meldinger om den tyske krigsmaskine.¹³³ Man da tyskerne ikke indførte overvågning af de indenlandske telefon-, telegraf- og brevforbindelser, fik staben ikke brug for brevdueerne som ekstraordinær forbindelse. Staben kunne have benyttet brevdueerne til at sende de meldinger til Sverige, som skulle videre til England. Men som Bjerg har vist, fandt staben andre måder at omgå udlandscensuren på. Meldinger blev givet forklædt som pressesamtaler, eller de blev sendt med kurerer i blandt andet tandpastatuber, hule tænder eller lukkede containere.¹³⁴ Kreativiteten fejlede ikke noget. Staben etablerede også

128 Bjerg, p. 61.

129 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmmarkivet. Udtagne Sager 1940-45, Ks. 3. Brevduesager til Blikdåsen, læg 15, Notitser om besøg ved tillidsmændene august og september 1939.

130 Roslyng-Jensen, 1980; Bjerg, 1985.

131 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Generalkommandoen 11-2-1941 til KM.

132 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Til formanden for Brevdueforeningen København 7-11-1939.

133 Afhøring af Nordentoft, Den parlamentariske Kommission, Bind I, bilagsbind, sp. 57; Bjerg, p. 89.

134 Bjerg, pp. 139, 160, 164, 241; Volmer Gyths erindringer i *Hjemmet*, nr. 15-19, 1966.

nye illegale modstandsgrupper blandt militærfolk i blandt andet Vejle og Tinglev, hvor staben som nævnt også havde en brevduekyndig tillidsmand.¹³⁵

Generalstabens og D.d.B. indførte en skrap selvjustits for at undgå, at tyskerne internerede eller aflivede brevduerne, som det skete i flere af de besatte lande. Den 14. april afholdt D.d.B. et ekstraordinært møde i København, hvor præsidenten, kaptajn E.M. Nordentoft, som også var chef for Generalstabens Efterretningssektion, deltog sammen med formanden og den samlede overbestyrelse. På mødet vedtog deltagerne, at "under hensyntagen til Nødvendigheden som Følge af den verdenspolitiske Situations Udvikling og Indflydelse paa Forholdene for Brevduesporten i Danmark" skulle der indføres begrænsninger på brugen af brevduer.¹³⁶ De nye regler betød blandt andet, at D.d.B. fik forbud mod at træne med brevduer, og hvis brevduer fra andre slag kom flyvende, skulle de aflives, og de identifikationsringe, som de skulle have på fødderne, skulle sendes ind til D.d.B. Alle duer uden ringe på fødderne skulle også aflives, og det blev forbudt at transportere brevduerne. Et cirkulære med de nye regler blev udsendt til samtlige brevdueforeninger i D.d.B., som havde ansvaret for, at alle medlemmer i foreningerne modtog og underskrev cirkulæret.¹³⁷ D.d.B. trykte også cirkulæret på forsiden i foreningsorganet *Brevduen*.¹³⁸

Den 21. april 1941 udstedte Justitsministeriet en bekendtgørelse, som lovfæstede Generalstabens cirkulære og fastlagde, at overtrædelser af reglerne kunne medføre op til to års fængsel.¹³⁹ Det ser dog ikke ud til, at den hårdeste straf med to års fængsel nogensinde blev pådømt, men medlemmer, som brød reglerne, blev ekskluderet af den brevdueforening, de var medlem af, og politiet aflivede deres duer.¹⁴⁰ I Generalstabens arkiv ligger der utallige fod-ringe fra duer, som har måttet lade livet.¹⁴¹ Nogle gange fik de pågældende brevdueopdrættere også en bødestraf, og i alt fald i et enkelt tilfælde anmodede Generalstabens om, at lovovertræderne skulle have en fængselsstraf.¹⁴² Men bekendtgørelsen medførte også en lempelse, da brevdueopdrætterne på Sjælland og de omkringliggende øer nu kunne ansøge Generalstabens om tilladelse til

135 Bjerg, p. 111; Jf. Grøn & Clemmesen, p. 151.

136 *Brevduen* nr. 9, 1940.

137 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1913 mm. Ks. C-8, Til Foreningerne 23-5-1940.

138 *Brevduen* nr. 9, 1940.

139 RA. Justitsministeriet 3. Kontor. Journalsager 1909-1945. 1941/780, Kundgørelse for Hæren. Bekendtgørelse angaaende Brevduer 21-4-1941.

140 Se f.eks. RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Formanden for Brevdueforeningen Vestjyden 27-11-1942 til I.P. Jørgensen & GE 4-3-1942 til D.d.B.

141 Se f.eks. RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Rapport 10-7-1943 & Rapport fra Opdagelsespolitiet 17-11-1943.

142 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, GE til Politidirektøren i København 30.9.1944.

at træningsflyve med duerne og transportere dem fra et sted til et andet.¹⁴³ Bekendtgørelsen kom i stand efter forhandling mellem staben og Abwehr, som overså, at aftalen gjorde det muligt for staben legitimt at rejse rundt i landet og pleje det indenlandske efterretningsnetværk.¹⁴⁴ Så efterfølgende rejste staben landet tyndt under påskud af at skulle føre kontrol med, at brevduereglerne overholdtes, og at de ekskluderede medlemmer ikke stadig fløj med deres duer.¹⁴⁵ Ritmester Lunding, som på grund af sin fortid i rytteriet havde et stort kendskab til brevduer, foretog rejserne og vedligeholdelsen af det jyske efterretningsnetværk.¹⁴⁶

På grund af de nye regler kunne det danske militær også genoptage træningen med brevduer, som D.d.B. udlånte til øvelserne. Eksempelvis trænede Pioneer- og Telegrafskolen officerer i brevduetjeneste under besættelsen.¹⁴⁷ Det var dog stadig ikke tilladt af flyve duer til og fra Jylland. Det erfarede Nordfyns Elitekvægavlerforening, da den i sommeren 1942 ansøgte om tilladelse til dagligt at transportere tyresæd med brevduer fra Fyn til Jylland. Generalstabens afslog forespørgslen i henhold til de gældende regler, men oplyste, at kvægavlerforeningen kunne melde sig ind i D.d.B. og anskaffe brevduerne ”af Hensyn til eventuel senere Transport af Sæd”.¹⁴⁸ Forespørgslen viser, at det ikke kun var de militære myndigheder, som så et potentiale i brevduerne under krigen, hvor der var mangel på brændstof, og bevægelsesfriheden var begrænset.

Den tyske brevduetjeneste

Siden slutningen af 1800-tallet havde det tyske militær som nævnt haft en omfattende brevduetjeneste, som under 2. Verdenskrig havde adskillige afdelinger. Lederen af SS, Heinrich Himmler, var selv brevdueopdrætter, og både SS og hæren havde deres egne brevduedivisioner. De fleste Abwehr-enheder i de besatte lande rådede også over en brevduemeenhed.¹⁴⁹

143 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1913 mm. Ks. C-8, Kundgørelse for Hæren. Bekendtgørelse angaaende Brevduer 21-4-1941 & Præsidenten for D.d.B. 5-7-1941 til Formanden for D.d.B.

144 Bjerg, pp. 121-122, Volmer Gyths erindringer i *Hjemmet*, nr. 15-19, 1966.

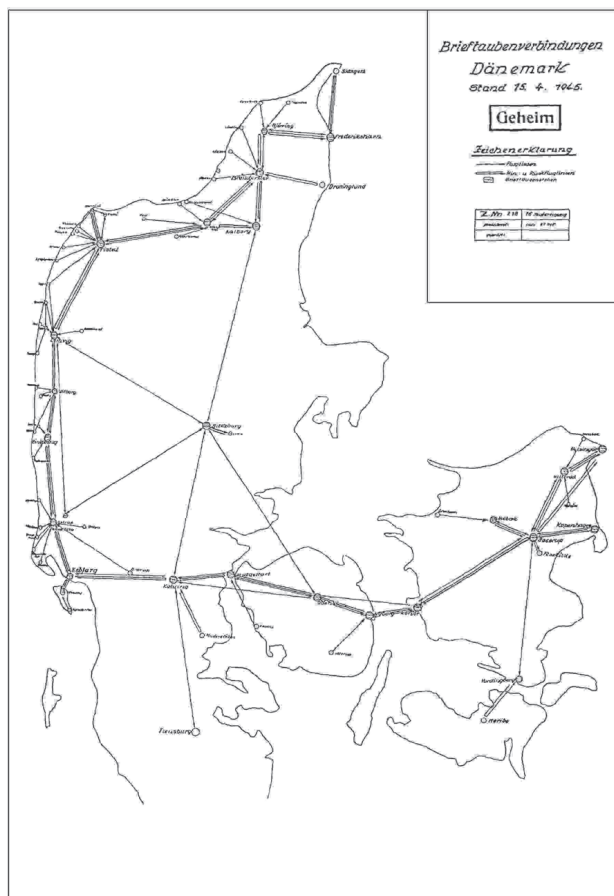
145 RA. Justitsministeriet 3. Kontor. Journalsager 1909-1945. 1941/780. Ks. 2455, Justitsministeriet 23-4-1941; RA. Bornholms Politi. Sager vedr. besættelsen og efterkrigstiden. Fotografering 1942-43 mm. Ks. XV-3, Fortegnelse over udtraadte eller ekskluderede Medlemmer under D.d.B. maj 1942.

146 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Lunding 7-12-1950 til D.d.B.; Bjerg, p. 122.

147 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, GE 14-12-1942 til D.d.B.

148 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, GE 6-8-1942 til politimesteren i Bogense Købstad.

149 Corera, pp. 94-95.

Kort over Brieftaubenverbindungen Dänemark 15-4-1945. Silkeborg Bunker Museum.

Under besættelsen etablerede værnemagten også en militær brevduetjeneste i Danmark, som både omfattede faste brevduestationer og bevægelige brevdueslag. Brevduerne blev trænet i at flyve i pendul mellem to punkter, ved at de blev fodret et andet sted end deres rede.¹⁵⁰ Omfanget af den tyske brevduetjeneste er endnu ikke kendt. Men i slutningen af krigen blev tjenesten kraftigt udbygget, så alle kommandostationer i hele Danmark var forbundet af brevduestationer i bl.a. Helsingør, Hillerød, København, Roskilde, Holbæk, Vordingborg, Korsør, Nyborg, Svendborg, Odense, Middelfart, Kolding og Silkeborg, hvor tyskerne havde deres hovedkvarter og den største militære brevduestation med tre dueslag og ca. 215 duer. Derudover var der brevduestationer hele vejen ned langs den jy-

150 *Brevduen* jubilæumsskrift 1951.

ske vestkyst.¹⁵¹ En væsentlig årsag til, at tyskerne benyttede brevdUER i Danmark, var, at brevdUERne tilbød overvågningsfri kommunikation, og tyskerne frygtede – med en vis ret – at deres telefonsamtaler blev aflyttet ”in grossem Umfang” af modstandsfolk.¹⁵² Samtidig var der materiale- og brændstofmangel i krigsårene. Den illegale nyhedstjeneste *Information*, som fulgte nøje med i den tyske brevdU-etjeneste, kunne i september 1944 fortælle, at tyskerne ikke længere havde ”Raad til at sende Observationsflyvemaskiner ud, men forsøger at klare sig med BrevdUER, der transporterer Miniaturekameraer, som foretager Fotograferinger”.¹⁵³

Tyskerne fik forsyninger af brevdUER ved blandt andet at beslaglægge dem i de besatte lande som ”spoils of war”.¹⁵⁴ På grund af samarbejdet mellem danske og tyske myndigheder foregik udleveringen af brevdUER til værnemagten dog delvist ad frivillighedens vej i Danmark. I maj 1943 stillede tyskerne krav om, at D.d.B. skulle sælge 500 danske brevdUEunger til den militære brevdU-etjeneste. Efter aftale med Generalstaben solgte medlemmer af D.d.B. 587 danske brevdUEunger med stamtavle til tyskerne for 7,50 kroner pr. due.¹⁵⁵ Samme år rykkede Generalstaben sit brevdUESlag fra Ingeniørkasernen til Ingeniørregimentets militære øvelsesplads i Ryvangen. Men ved undtagelsestilstandens indførelse i august 1943 beslaglagde tyskerne hele området, herunder brevdUESlaget og alle dUERne, som et led i Operation Safari, hvor tyskerne afsatte det danske forsvar.¹⁵⁶ Tyskerne havde på det tidspunkt allerede overtaget Luftmarinens brevdUESlag i København sammen med alle dUERne og bygningerne.¹⁵⁷

I februar 1944 skete det, som mange brevdUEopdrætttere havde frygtet, siden tyskerne besatte Danmark. Den øverstkommanderende for de tyske tropper i Danmark, Hermann von Hanneken, udstedte en befaling om, at alle brevdUER i Jylland og på bl.a. Læsø, Anholt, Hesselø, Sejerø, Samsø, Endelave, Æbelø, Bågø, Årø og Als enten skulle aflives eller evakueres, da brevdUERne kunne benyttes til

151 Mouritzen, pp. 213-214; Silkeborg Bunker Museum, Kort over Briefftaubenverbindungen Dänemark 15-4-1945.

152 RA. Ministeriet for offentlige Arbejder. Telefonsager (TLF (TLJ)) (1945-1952) 1945/1072. Ks. 2, Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und der SD in Dänemark 8-12-1944 til Udenrigsministeriet; Jf. Nielsen, 2021, pp. 201-205.

153 *Information* 13-9-1944 & 11-9-1944.

154 Corera, p. 95.

155 RA. Generalstabens Efterretningssektion. BrevdUESager 1942-43 mm. Ks. C-9, An der Dänische Generalkommando 4-5-1943 & Jens Knudsen 10-5-1943 til Nordentoft; RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, D.d.B. 8-6-1944 til KM; *Brevduen* 1951 (jubilæumsskrift).

156 RA. Generalstabens Efterretningssektion. BrevdUESager 1942-43 mm. Ks. C-9, Generalstaben 25-5-1943 til Abwehrstelle & Overofficiant P.W.S. 4-10-1945 til GE; *Brevduen* 1951 (jubilæumsskrift).

157 RA. Generalstabens Efterretningssektion. BrevdUESager 1913 mm. Ks. C-8, Marineministeriet 10-7-1941 til GE; RA. Søværnets Flyvevæsen A. Sagsarkiv. (A123). BrevdUER 1933-41, Flyvevæsenet til Brevdueforeningen København.

efterretningsvirksomhed.¹⁵⁸ Tyskerne var med rette begyndt at frygte en snarlig allieret invasion af Europa, så i Frankrig og Belgien udstedte de lignende forbud.¹⁵⁹ I en skrivelse fra Abwehr til Rigspolitichefen den 22. februar tilbød tyskerne at købe nogle af brevduerne fra Vestjylland, så de kunne indgå i den tyske brevduetjeneste. Ingen af de danske brevdueopdrættere ønskede dog at sælge flere duer til besættelsesmagten, end de allerede havde gjort, så i stedet blev 12.484 brevduer evakueret til Sjælland og øerne, og de resterende 13.307 duer blev aflivet.¹⁶⁰ Hvis brevdueopdrætterne regnede med, at de var ude af kniben, tog de fejl. Det manglende salg af duer betød, at den tyske militære brevduetjeneste var i underskud på brevduer, så i maj 1944, få uger efter brevdueevakueringen, stillede værnemagten krav om, at D.d.B. skulle sælge 1.000 brevdueunger til tyskerne for 10 kroner stykket. Pengene skulle udbetales fra værnemagtskontoen i Nationalbanken. Normalt ville Generalstaben have håndteret henvendelsen, men staben var – ligesom resten af militæret – blevet afsat ved undtagelsestilstandens indførelse, og D.d.B.'s præsident, Generalstabens oberstløjtnant E.M. Nordentoft, havde taget flugten til Sverige. D.d.B. frygtede, at hvis de ikke solgte duerne til værnemagten frivilligt, ville tyskerne enten konfiskere duerne eller aflive dem. D.d.B. opfordrede derfor på egen hånd medlemmerne til at gå med til salget, og den 30. maj 1944 havde D.d.B. afleveret i alt 523 brevdueunger til tyskerne.¹⁶¹ Udenrigsministeriets Kontor for særlige Handelssager, som skulle godkende handlerne med tyskerne, ville imidlertid ikke acceptere prisen på 10 kroner pr. due, som værnemagten havde stillet brevdueopdrætterne i udsigt, fordi kødprisen pr. due kun var beregnet til 2,5 kroner, og fordi den høje pris på 10 kroner "vilde i sig selv indeholde en Opmuntring til Levering af Brevdueunger over Værnemagtskontoen, og det er netop dette, der ikke ønskes".¹⁶² Problemet var altså ikke, at D.d.B. leverede duer til tyskerne, men derimod at det var den danske stat, som finansierede købet. Udenrigsministeriet var kategorisk i sin afvisning af prisen, men ministeriet ønskede at gå stille med dørene, formentlig for at værnemagten ikke skulle få kendskab til, at ministeriet stillede sig hindrende i vejen for salget. Så Udenrigsministeriet gav over for Krigsministeriet udtryk for, at sagen ikke egnede sig "til skriftlig Behandling", og at ministeriet ikke var "saa ivrig efter at faa Sagen oversendt". På Krigsministeriets maskinskrevne referat af forhandlin-

158 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Rigspolitichefen Cirkulære 1944 nr. 19, 15-3-1944; RA. Bornholms Politi. Sager vedr. besættelsen og efterkrigstiden. Fotografering 1942-43 mm. Ks. XV-3, Rigspolitichefen "Ang. Brevduers Evakuering fra Jylland".

159 Corera, p. 255.

160 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Rigspolitichefen Cirkulære 1944 nr. 19, 15-3-1944; *Brevduen* 1951 (jubilæumsskrift); *Brevduen* nr. 8, 1985.

161 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, D.d.B. 8-6-1944 til KM.

162 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, UM 19-6-1944 & 5-8-1944 til KM.

gerne med Udenrigsministeriet er desuden anført med fyldepen, at referatet af forhandlingerne skulle ”kasseres”, hvilket det i sagens natur ikke er blevet.¹⁶³ Efter måneders tovtækkeri svarede D.d.B. til Udenrigsministeriet, at dueopdrætterne nægtede at modtage betaling for de allerede leverede duer, og de ville heller ikke frivilligt levere flere duer til tyskerne.¹⁶⁴ Desværre fremgår det ikke af arkivmateriale, om D.d.B. alligevel fortsatte med at levere duer til tyskerne. Men uanset om de fortsatte leveringen, havde tyskerne allerede fået over 500 brevduer gratis.

Fremmede fugle

Tyskerne var meget bekymrede for, at andre lande også benyttede brevduer til efterretningsvirksomhed, så det tyske militær trænede falke til at fange og uskadiggøre brevduer. Chefen for det tyske flyvevåben, Hermann Göring, var også ankermand for den militære falkonertjeneste.¹⁶⁵ Via den systematiske masseovervågning, som tyskerne i samarbejde med den danske regering udførte på de danske post-, telegraf- og telefonforbindelser med udlandet,¹⁶⁶ fik tyskerne nys om ulovlige brevduehold i Danmark.¹⁶⁷ Tyskerne granskede også Krigsministeriets arkiv med korrespondancerne om det militære brevduevæsen i Danmark og sendte forespørgsler til de danske myndigheder om brevdueopdrættere og brevduehold.¹⁶⁸ Frygten for udenlandske brevduer var ikke ubegrundet. De allierede benyttede brevduer i stor målestok. Britiske brevdueopdrættere stillede eksempelvis knap 200.000 brevduer til rådighed for de allierede under krigen. En udbredt strategi var at smide brevduer i faldskærme ned over de besatte lande, i håb om at duerne blev fundet af folk, som kunne forsyne de allierede med oplysninger om den tyske krigsmaskine. Eksempelvis blev seks allierede brevduer i faldskærme kastet ned et sted mellem Dølby og Trustrup lidt uden for Skive natten til den 27. juli 1942. Generalstabens indleverede efterfølgende brevduefaldskærmene med tilbehør til Abwehr, heriblandt en papcylinder med to døde duer. Generalstabens forklarede til Abwehr, at den ene due var død, fordi dens faldskærm ikke havde udfoldet sig, den anden due havde Generalstabens selv aflivet.¹⁶⁹ Ifølge den officielle meddelelse var de fire sidste duer blevet sluppet fri af

163 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, Referat 14-6-1944.

164 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, UM 22-8-1944 til KM.

165 Corera, p. 89.

166 Jf. Nielsen, 2021, pp. 162-259.

167 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, An Herrn Kaptajn Nordentoft 25-2-1942, 24-3-1942 & 14-8-1942.

168 RA. Krigsministeriet 5. kontor, Indkomne sager 1917-40. Ks. A115, Note på rapport af 31-1-1927; RA. Justitsministeriet 3. Kontor. Journalsager 1941/780, referat.

169 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, GE 4-8-1942 til Abwehrstelle & Abwehrstelle 3-8-1942 til kaptajn Nordentoft ”Brieftaubenabwurf bei Skive”.

dem, som fandt duerne, men uden at have medbragt beskeder.¹⁷⁰ Det lader dog til at være forkert. I sine erindringer nævnte kaptajn Volmer Gyth, som gjorde tjeneste i efterretningssektionen 1938-1948, at BBC's dansksprogede udsendelse bragte "en tak til manden på Skive-egnen for hilsenen med brevduen". Sagen gav anledning til en del ballade, fordi Abwehr efterfølgende ville have anholdt personen, som sendte beskeden.¹⁷¹ Vedrørende den brevdue, som staben aflivede, er det muligt, at staben gjorde det for at gøre tyskerne tilfredse. Men det er også muligt, at Generalstabens frygtede, at tyskerne skulle sende falske oplysninger til de allierede med duen. Allerede i "Foreløbig Vejledning for Brevduetjenesten ved Tropperne" fra mellemkrigstiden havde Generalstabens advaret mod, at brevdue-erne faldt i "Fjendehaand, da det kan føre til, at man modtager falske Meldinger med Brevduen".¹⁷² I et andet tilfælde var det præcis det, som skete. Politimesteren i Rudkøbing fandt under besættelsen en brevdue med en depeche med hollandsk tekst på. Da staben efterfølgende af rapporterede til Abwehr, tilstod tyskerne, at det var dem, som havde skrevet teksten for at vildlede englænderne.¹⁷³ Når tyskerne fangede udenlandske duer i Danmark, blev de dog for det meste aflivet. I perioden fra den 7. maj 1941 til den 16. august 1941 blev 49 udenlandske duer aflivet.¹⁷⁴

Efter brevduerfaldsskærmstropperne var landet i Skive, forlangte Abwehr, at alle brevdue, som blev smidt ned over Danmark, skulle afleveres til Abwehr, som ville beslutte, hvad der skulle gøres.¹⁷⁵ Tyskerne havde konstateret, at der var "ualmindeligt mange Brevduer her paa Vestkysten, hovedsageligt engelske og svenske".¹⁷⁶ I 1943 udlovede tyskerne desuden en dusør til folk, som indbragte brevdue, der var blevet kastet ned med faldskærme.¹⁷⁷ Selv om 90 % af faldskærmsbrevduetropperne aldrig så deres hjemslag igen, fortsatte de allierede strategien med at smide brevdue ned over de besatte lande. Fra april 1941 til september 1944 kastede de allierede 16.554 brevdue ned over det besatte Europa, fra det nordlige Danmark til det sydlige Frankrig.¹⁷⁸ En af briternes brevdue, "Mercury", modtog efter krigen en tapperhedsmedalje – sammen med 31 andre

170 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Sager LXXXIX.2, Landmeldecen-
tralen 27-7-1942.

171 Volmer Gyths erindringer i *Hjemmet*, nr. 15-19, 1966.

172 RA. Forsvarskommandoen. Østre Landsdelskommando. A. Sagsarkiv 53. Ks. A-53, Foreløbig
Vejledning for Brevduetjenesten ved Tropperne 1933.

173 Bjerg, p. 122; Volmer Gyths erindringer i *Hjemmet*, nr. 15- 19, 1966.

174 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Stockholmarkivet. Sager LXXXVI, Fortegnelse over
dræbte, fremmede Duer 18-10-1941.

175 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, GE 1-8-1942 til
rigspolitichefen.

176 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1913 mm. Ks. C-8, Ribe Politikreds
26-7-1941 til GE.

177 RA. Håndskriftssamlingen. XVI. Militärarchiv Freiburg. Ks 64, læg 862.

178 Corera, p. 10

brevduer – for heltemodig indsats. Den havde fløjet de mere end 600 km fra Danmark hjem til England.¹⁷⁹ Angiveligt medbragte den en hemmelig melding fra den danske modstandsbevægelse.¹⁸⁰

Igennem 1943 steg modstandskampen i Danmark. Sabotagen udstillede den danske regerings manglende evne til at styre sin befolkning og bidrog til, at den danske samarbejdspolitik stod på randen af kollaps. De tilspidsede forhold fik også konsekvenser for brevduerne. I maj 1943 forbød Abwehr al træningsflyvning med brevduer i Danmark,¹⁸¹ og efter undtagelsestilstandens indførelse i august modtog D.d.B. besked fra de tyske myndigheder om, at kontrollen med brevduerne fremadrettet ville blive foretaget af tyskerne, fordi Generalstabens ikke længere var i funktion.¹⁸² Det lykkedes imidlertid D.d.B. at få Justitsministeriet til at udforme en bekendtgørelse, som svarede til den, ministeriet havde udstedt i 1941, men hvor det var rigspolitichefen, i stedet for Generalstabens, som foretog kontrollen.¹⁸³ Ved udgangen af 1943 stillede tyskerne også krav om, at alle former for faglehold skulle forbydes, men på grund af krigens udvikling og en eksplicit beslutning fra Justitsministeriet og rigspolitichefen om at trække sagen ud i langdrag, løb den ordre ud i sandet igen.¹⁸⁴

En due i hånden er bedre end ti på taget

I begyndelsen af 1945, hvor det kun var et spørgsmål om tid, før Tyskland tabte krigen, og hvor modstandskampen i Danmark tog til i styrke, fik en lille del af landets brevduer for første gang mulighed for at kæmpe for landets frihed.¹⁸⁵ Sekretæren i D.d.B., opdagelsesbetjent J.P. Jørgensen, som også var med i overbestyrelsen, sørgede for, at særligt betroede medlemmer af D.d.B. stillede deres duer til rådighed for modstandsfolkene i Region V. Sjælland og Lolland-Falster.

179 Hawthorne, p. 104.

180 Det hævder Mark Mau, p. 37, uden kildehenvisning, men det har ikke været muligt at få bekræftet i kildematerialet.

181 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Meddelelse fra Præsidenten 1-5-1943.

182 RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede Sager 1909-45. 13 Dan 1/3. Ks. 4126, Referat 10-2-1944.

183 RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede Sager 1909-45. 13 Dan 1/3. Ks. 4126, Justitsministeriet 19-2-1944 til UM.

184 RA. Justitsministeriets 3. Kontor. Journalsager 1941/780. Ks., 2171, Abwehrstelle 23-12-1943 til Rigspolitichefen, Rigspolitichefen 27-3-1944 til Justitsministeriet & Referat af møde 23-3-1944; RA. Udenrigsministeriet. Gruppeordnede Sager 1909-45. 13 Dan 1/3. Ks. 4126, Justitsministeriet 19-2-1944 til UM; RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, GE 15-9-1950 til Generalkommandoen.

185 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Præsidenten for D.d.B 12-9-1945 til Formanden for D.d.B.; RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Kort fremstilling for samarbejdet med D.d.B. 8-2-1950.

Alt foregik i stor hemmelighed, ikke mindst fordi Axel Hartel fra Bondepartiet, som var allieret med DNSAP, også sad i overbestyrelsen for D.d.B. Nord for København etablerede modstandsbevægelsen en hemmelig brevduestation, som fungerede som ekstraordinær kommunikationsforbindelse mellem København og provinsen. 12 brevdueopdrættere fra D.d.B. på Sjælland og Lolland-Falster leverede duer til modstandsbevægelsen, ligesom de modtog duer fra stationen nord for København, så kommunikationen kunne opretholdes begge veje.¹⁸⁶ Brevdueslaget på Grønnegade Kaserne i Næstved fungerede fra marts 1945 også som illegal brevduestation med ansvar for forbindelsen Region 5 – Ringsted.¹⁸⁷

På grund af hemmeligholdelsen har duernes modstandskamp desværre ikke efterladt sig mange spor i arkivmaterialet, så det er ikke til at sige, i hvilket omfang duerne rent faktisk blev benyttet. Generalstabens konkluderede efter krigen, at brevduerne havde ydet ”forsvaret og modstandsbevægelsen værdifuld hjælp”, uden dog at uddybe, hvad det indebar.¹⁸⁸ De brevdueopdrættere, der havde hjulpet modstandsbevægelsen, modtog frihedskæmpernes armbind. Samtidig fik J.P. Jørgensen, som havde opereret under dæknavnet ”Poul Møller”, en følgeskrivelse, hvor modstandsbevægelsen takkede for hjælpen:

Maa det paa denne Maade være mig tilladt at bringe Dem selv og Deres uforfærdede Medarbejdere Regionens Tak for den Hjælp, Brevdueforeningen ydede til den sjællandske Modstandsbevægelse ved Etablering af vor Aktions Forbindelsestjeneste [...] Duerne blev brugt, og svarede til Forventningerne. Bevidstheden om, at vi der havde en Forbindelsesmulighed, der ikke vilde svigte, betød meget for os. En speciel Tak retter jeg til Dem selv og de Folk, der organiserede Nettet. Vi ved, at det var med Livet som Indsats for Dem og alle Dueejerne...¹⁸⁹

Efter krigen stod tiden igen i brevduens tegn. Generalstabens brevdueslag på Ryvangen, som tyskerne havde beslåglagt under Operation Safari, blev genetableret med duer og materiel, som tyskerne havde efterladt.¹⁹⁰ En del af de tyske brevduer, hvoraf mange havde dansk oprindelse, fandt også vej til medlemmer af D.d.B.¹⁹¹ Generalkommandoen overtog desuden tyskernes transportable brev-

186 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Præsidenten for D.d.B. 12-9-1945 til Formanden for D.d.B.; *Brevduen* 1951 (jubilæumsskrift); *Brevduen* nr. 8, 1985; *Brevduen* nr. 9, 1985.

187 Kristoffersen, p. 9.

188 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Kort fremstilling for samarbejdet med D.d.B. 8-2-1950.

189 Region V. Sjælland 22-6-1945 til Poul Møller, Brevet er gengivet i *Brevduen* nr. 9, 1985.

190 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, Generalkommandoen 9-3-1946 til KM & KM 26-3-1946 til Generalkommandoen; RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Formanden for D.d.B. 8-9-1955 til Præsidenten for D.d.B.

191 RA. Generalstabens Efterretningssektion. Brevduesager 1942-43 mm. Ks. C-9, Præsidenten for D.d.B. 5-10-1945 til Formanden for D.d.B.

Da krigen var slut, skulle der ryddes op efter den tyske militære brevduetjeneste. I Bangsbo Fort ved Frederikshavn kunne de bygge et helt tårn ud af de mange efterladte brevduekasser. Kystmuseet, Bangsbo Fort.

dueslag, som blev uddelt til landets garnisoner.¹⁹² Generalkommandoen oprettede også faste militære brevdueslag i Høvelte, i Almegårdslejren på Bornholm, i Viborg og ved den dansk-tyske grænse.¹⁹³ Generalstaben fortsatte desuden det civil-militære samarbejde med D.d.B., som i 1950 var vokset til 214 foreninger, 5.000 brevdueslag og godt 100.000 krigstrænede brevduer.¹⁹⁴

192 RA. Krigsministeriet 3. Kontor. Indkomne Sager. Ingeniørtroppernes særlige materiel. Ks A417, Generalkommandoen 2-9-1948 til KM.

193 RA. Krigsministeriet 5. kontor. Indkomne Sager 1899-1947. Ks. A116, Generalkommandoen 21-9-1948 til KM; RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Generalkommandoen til Telegrafbataillonen 1950.

194 RA. Forsvarets Efterretningstjeneste. Brevduesagen 1940-51. Ks. 3, Kort fremstilling for samarbejdet med D.d.B. 8-2-1950.

I 1961 overtog Hjemmeværnet brevdueslaget på Ryvangen, og året efter ansvaret for militærets samarbejde med D.d.B. I 1999 stoppede det civil-militære samarbejde om brevduevæsenet officielt.¹⁹⁵

Konklusion

Som artiklen har vist, florerede Generalstabens Efterretningssektions militære brevduetjeneste i mellemkrigstiden, og flere og flere private brevdueopdrættere stillede deres brevduer til rådighed for krigsmyndighederne. I 1924 rådede Generalstabens Efterretningssektion over ca. 9.000 trænede brevduer, men i 1940 var tallet steget til 60.000 brevduer, som var fordelt over hele landet og trænet på ruter, der var vigtige for de militære myndigheder. De drastiske nedskæringer efter 1. Verdenskrig og igen i begyndelsen af 1930'erne tvang ganske vist Generalstabens Efterretningssektion til at søge nye veje og lægge endnu mere vægt på det civil-militære samarbejde. Men staben var efterhånden vant til at navigere uden om nedlukningen af efterretningstjenesten på trods af begrænsede midler og varierende bevillinger. Hele Generalstabens Efterretningssektion med dens landsomfattende netværk af agenter og brevduestationer var baseret på patriotiske mænd, som ikke fik løn, men udførte det betroede hverv af fædrelandskærlighed.

I Generalstabens optik udgjorde brevduerne en uundværlig del af forsvarets signaltjeneste, og i mellemkrigstiden lykkedes det staben at få udbredt brevduer til alle hærens garnisoner, til marinen og til kommandostationerne. Alle befalingsmænd blev trænet i den korrekte brug af duer, og flere end 15.000 depecheholdere fordeltes rundt i landet. Brevduerne var ikke længere kun en del af efterretningstjenesten, men en integreret del af det danske forsvars signalmidler, som skulle sikre hurtig og pålidelig krigskommunikation. Militære autoriteter satsede meget på at have de nyeste våben og teknologier, såsom radiokommunikation, fly og ubåde, som potentielt øgede krigseffektiviteten, men som samtidig var ufærdige og upålidelige. Krigene og forsvarsforberedelserne udstillede de moderne teknologiers svagheder og mangler og skabte et behov for andre mere lavteknologiske alternativer. Brevduerne var aldrig tænkt som en erstatning for radioen, telefonen eller telegrafan, men en nødhjælp eller en "reserveteknologi", som skulle træde i kraft, når de moderne kommunikationsmidler enten ikke virkede, ikke var etablerede, eller hvor der var frygt for, at fjenden overvågede dem. Samtidig var brevduerne et supplement til de nye teknologier, og der kom mange mere eller mindre vellykkede forsøg på at genopfinde krigsbrevduen og fusionere den med blandt andet kameraer, faldskærme og missiler. Brevduen fik således sin guldalder i første halvdel af 1900-tallet, fordi den kunne udfylde nogle huller og

195 Friis, p. 296.

udbedre nogle mangler, som opstod, når de nye teknologier blev brugt i moderne krigsførelse.

Under 2. Verdenskrig etablerede den tyske besættelsesmagt også en militær brevduetjeneste i Danmark, der forbandt alle de militære knudepunkter, og som ikke kunne overvåges eller saboteres. Tyskerne var også hele tiden på jagt efter allierede brevdUER, der blev kastet ned med faldskærme over de besatte lande. Men i slutningen af krigen lykkedes det alligevel for modstandsbevægelsen på Sjælland og Lolland-Falster at etablere et net af brevduestationer, som sikrede den hemmelige kommunikation mellem de illegale modstandsceller. Duerne stod distancen og beviste igen, at det sidste kapitel i de militære brevduers bevingede historie endnu ikke var skrevet. Tiden vil vise, om brevdUERne igen vil få en renaissance under fremtidige cyberkrige, hvor behovet for sikker kommunikation vil være større – og endnu mere uopnåelig – end nogensinde før.

Trykte kilder og litteratur

- Bjerg, Hans Christian, *Ligaen: Den danske militære efterretningstjeneste 1940-1945*, bind I. (København 1985)
- Brevduen: Organ for De Danske Brevdueforeninger*, forskellige udgaver og årgange. (København)
- Bruhn, Kristian, *Den hemmelige stat: Rets- og administrationshistoriske studier i den danske efterretningstjeneste fra de slesvigske krige til tiden omkring 1. Verdenskrig*, upubliceret ph.d.-afhandling. (København 2017)
- Bruton, Elizabeth, "Cable Wars: Military and State Surveillance of the British Telegraph Cable Network during World War One", i Andreas Marklund og Mogens Rüdiger (ed.): *Historizing Infrastructure*. (Aalborg 2017)
- Cavling, Viggo, *Paa Valpladsen: Beretninger fra Verdun, Berlin og Picardiet under 1. verdenskrig*. (København 1918)
- Clemmesen, Michael, "Brevduer og Fyrtårnsbesøg: Russisk efterretningsaktivitet og interesse i Danmark op mod 1. verdenskrig", *Krigshistorisk Tidsskrift*, Årg. 47, nr. 3 (2011).
- Clemmesen, Michael, "Dansk forsvar under tysk dominans", 2008. http://www.clemmesen.org/articles/Dansk_forsvar_under_tysk_dominans.pdf
- Clemmesen, Michael, *Den lange vej mod 9. april – Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940*. (Odense 2010)
- Clemmesen, Michael, *Det lille land før den store krig – De danske farvande, stormagtsstrategier, efterretninger og forsvarsforberedelser omkring kriserne 1911-13*. (Odense 2012)
- Clemmesen, Michael, *Jyllands landforsvar fra 1901 til 1940*, Udgivet af forfatteren med støtte fra Det Krigsvidenskabelige Selskab. (København 1982)
- Corera, Gordon, *Special Pigeon Service: The Untold Story of World War II Resistance in Europe*. (New York 2018)
- Den parlamentariske Kommissions Beretning*, bind I med Bilag. (København 1945-56)
- Edgerton, David, *The Shock of the Old: Technology and Global History since 1900*. (London 2006)
- Friis, Torsten, *Den danske Krigstelegraf: Telegraftruppernes udvikling indtil 1. Verdenskrig*. (Næstved 2012)
- Glenthøj, Rasmus, *Lejren ved Avedøre*. (Hvidovre 2005)
- Grøn, Ole & Michael Clemmesen, "Skyggerne på væggen: Et forsøg på delvis rekonstruktion af efterretningstjenesten i og fra Sønderjylland fra 1920 til ca. 1950", *Fra Krig og Fred. Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift*. (Odense 2014)
- Hawthorne, Peter, *The Animal Victoria Cross: The Dickin Medal*. (South Yorkshire 2019)
- Kirchhoff, Hans, *Augustoprøret 1943. Samarbejdspolitikens fald. Forudsætninger og forløb. En studie i kollaboration og modstand*, I-III. (København 1979)
- Hjemmet*, Nr. 15-19, 1966.
- Kristoffersen, Svend, "Et udfaset Signalmiddel", *Gardehusaren* nr. 5, 1996.
- Lunding, H.M. & O. Lippert, *Stemplet fortroligt*. (København 1970)
- Mau, Mark, *Man binder os på mund og hånd: kommunikation under besættelsen*. (København 2005)
- Mouritzen, Dan, *Gefechtstand Silkeborg Bad: Det tyske militære hovedkvarter på Silkeborg Bad. Den tyske værnemagt i Silkeborg og omegn 1940-1945*. (Silkeborg 2003)
- Nielsen, Jacob Vrist, "Når højteknologien fejler: Brevduen som kritisk infrastruktur under krise og krig i Danmark 1880-1918", *TEMP: Tidsskrift for Historie* 2019, 9(18).

- Nielsen, Jacob Vrist, *Truslen mod demokratiet: Teleovervågning i Danmark 1916-1945*, upubliceret ph.d.-afhandling. (København 2021)
- Osman, Alfred, *Pigeons in the Great War. A Complete History of the Carrier-Pigeon Service during the Great War, 1914 -1918*. (London 1928)
- Ritvo, Harriet, "Animal Planet", *Environmental History* Vol. 9, No. 2, 2004.
- Ritvo, Harriet, "On the Animal Turn", *Daedalus* Vol. 136, No. 4, 2007.
- Roslyng-Jensen, Palle, *Værnenes politik – politikernes værn*. (København 1980)
- Skjoldager, Karen Gram, *Grænsen ligger fast: Det sønderjyske spørgsmål i dansk udenrigs- og indenrigspolitik 1920-1940*. (Åbenrå 2006)
- Schultz-Figueroa, Benjamin, "Project Pigeon: Rendering the War Animal through Optical Technology", *JCMS: Journal of Cinema and Media Studies*, University of Texas Press, Volume 58, Number 4, 2019.
- Stevnsborg, Henrik, *Politiet 1938-47: Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*. (København 1992)
- Swart, Sandra, *Riding High: Horses, Humans and History in South Africa*, Wits University Press, 2010.
- Thing, Morten, "Da politiet var lige ved at få et efterretningsvæsen", i Ning de Coninck-Smith, Mogens Rüdiger & Morten Thing (red.), *Historiens kultur: fortælling, kritik, metode*. (København 1997)
- Vandersommers, Dan, "The 'Animal Turn' in History", *Aha Today* (The blog of the American Historical Association), 3. November 2016. <http://blog.historians.org/2016/11/animal-turn-history/>.

Summary

'For Immediate Use!': The Homing Pigeon as Communication Channel in the Danish Defence, 1919-1945

Drawing on a complex and fragmentary archival source material, this article investigates why homing pigeons had their "golden age" in the first half of the 20th century, and which functions homing pigeons were to perform in the defence of Denmark. The analytical framework for the study is the defence preparations in Denmark and the General Staff's Intelligence Section who oversaw the military pigeon service.

The article examines unexplored aspects of the defence preparations in Denmark, of Danish neutrality policy and of the relationship with neighbouring Germany both before and during the German occupation (1940-1945). Moreover, the article conveys new knowledge on the General Staff's Intelligence Section. The article shows that military authorities hazardously invested in the newest weapons and technologies, such as telecommunications, aircrafts, and submarines, that potentially increased war efficiency but at the same time were unfinished and unreliable. Modern warfare exhibited the weaknesses of the new technologies and created a demand for other low-tech alternatives and "reserve technologies".

The article argues that the homing pigeon – a millennia old and almost forgotten technology – had its golden age in modern warfare in the first half of the 20th century, because it could bridge the gaps, which arose due to the inefficiency of modern technologies. The war authorities did not just rediscover the homing pigeon, they also reinvented it and fused it with parachutes, missiles, and cameras, so that it could serve a range of new features that modern warfare necessitated.